

Lybeck, de nordiska rikena och konungavalet i Strängnäs 1523

I

Konungavalet i Strängnäs den 6 juni 1523 skedde, såvitt källorna ge vid handen, oförberett och överraskande. Bakgrunden till valet ter sig oklar, och meningarna därom äro många.

En grupp forskare ha hävdad, att konungavalet var en följd av Lybecks politiska strävanden. Så menar Helge Almquist, att lybeckarna stodo bakom valet, därför att de önskade besegla den politiska splittring i Norden, som skapats genom Kristian II:s fördrivande. Av den anledningen ville de, att deras skyddsling skulle bestiga Sveriges tron och utfärda de privilegier, som de betingat sig som tack för hjälpen. Stockholms kapitulation stod i juni 1523 för dörren, och det gällde att utnyttja situationen, medan de hade belägringstrupperna i sina händer och riksföreståndaren ännu inte fått herraväldet över staden.¹

Gottfrid Carlsson anser också, att lybeckarna ville ha sina handelsprivilegier garanterade genom ett kungligt brev. Den skuldsumma, som det svenska riket ådragit sig genom den lybska hjälpen, kunde staden dessutom knappast vänta få betald, om styrelsen komme i andra händer än Gustav Vasas.

¹ H. ALMQUIST, Reformationstiden och Stormaktstidens förra skede, Svenska folkets historia II: 1 sid. 5 ff. A. FALK, Gustaf Vasas utrikespolitik med afseende på handeln, berör frågan i en not (sid. 27 not 2), där han betraktar konungavalet som ett svar på de danska unionsplanerna och som en följd av Lybecks önskan om fullt rättsgiltigt utfärdade privilegier. Lybeckarna ville dessutom hindra unionens återupprättande.

Konungavalet anser Gottfrid Carlsson med sannolikhet ha framtvingsats genom lybeckarnas »hotelser eller antydningar, att de i annat fall skulle återkalla de lübska hjälptrupper, som voro nödvändiga för Stockholms snara erövring».²

1923 framlade emellertid Sven Tunberg en annan uppfattning om konungavalet.³ Han stödde sig därvid på en sändebudsberättelse, som de lybska rådsherrarna Bernt Bomhouwer och Herman Plonnies sänt till hemstaden under sin vistelse i Sverige.⁴ Tunberg förnekar, att Lybeck skulle ha frampressat konungavalet i Strängnäs. Några antydningar därom saknas i sändebudsberättelsen, som enligt honom måste betraktas som huvudkällan för vår kunskap om valet. »Ett konungaval låg så att säga i luften, man väntade endast aktionssignalen. Kanske har frågan då helt oväntat förts fram bland de Gustav tillgivna bondeskarorna? Det är väl emellertid troligast, att initiativet utgått från ledande håll och av viss bestämd anledning», skriver Tunberg. Han konstaterar, sedan han avvisat alla »direktiv från Lübecks sida», att våra blickar ledas i en enda riktning». Det måste ha varit förhållandet till Danmark och speciellt dess nye konung Fredrik, som varit utslagsgivande». Han åberopar förbundsfördraget mellan hertig Fredrik i Holstein och Lybeck av den 5 febr. 1523, vilket räknade med unionens återupprättande, samt Fredriks skrivelser till Sverige från april och maj, vari svenskarna manades att hålla sig stilla, tills förhandlingar »om de tre rikenas gagn och bästa» kommit till stånd. »Det kan förvisso antagas, att Gustav Vasa nu kände tidpunkten nalkas för ett resolut avskärande av alla danska unionsanspråk.» Men han kan också ha »blivit utsatt för påtryckningar i samma riktning från sina anhängares sida», och därvid framhåller Tunberg isynnerhet Berend von Melen.⁵

² G. CARLSSON, Gustav Eriksson i Rydboholm, SvT 1921 sid. 477 ff.

³ S. TUNBERG, Gustav Vasas konungaval år 1523.

⁴ Sändebudsberättelsen utgavs samtidigt av Tunberg i HH 26: 2.

⁵ S. TUNBERG, a. a. sid. 36 ff.

Lars Sjödin för fram köpmanskretsarna i Lybeck som särskilt betydelsefulla. »I Lybeck segrade de även politiskt inflytelserika köpmännens ekonomiska synpunkter på den svenska frågan. Privilegiernas utfärdande och skuldens betalande trodde de bäst kunna förverkligas genom »vännen» Gustav Vasas konungaval. I valet mellan Gustav Vasas och Fredrik I kunde varken Brask eller Sturepartiet tveka . . . Brasks avoghet mot de lybska privilegierna lämnades obeaktad av Gustav Vasas. Konungen behövde Lybecks stöd. Han handlade i bästa samförstånd med dess sändebud och sina egna aggressiva, lutherskt sinnade rådgivare.»⁶

Sjödins uppfattning synes innebära, att de lybska köpmanskretsarna önskade Gustav Vasas val till konung och att fruktan för unionens återupprättande gjorde Sveriges politiskt ledande män benägna för att välja Gustav Vasas, samt att han, eggad av sina rådgivare, drevs fram på grund av att han behövde Lybecks hjälp. I grund och botten representerar Sjödin alltså en kombination av den äldre uppfattningen och en modifiering av Tunbergs.

I verket »Sveriges riksdag» har Tor Berg anslutit sig till Tunberg. Liksom Tunberg menar han, att källorna inte ge stöd åt åsikten, att Lybeck haft något intresse av konungavalet. Fruktan för de danska unionsplanerna ligger bakom valet, vilket planerats av Gustav Vasas och hans rådgivare.⁷

En ny väg slog Rudolf Bergström in på, då han fann konungavalet 1523 botten i en maktkamp mellan ett högaristokratiskt rådsparti och ett demokratiskt stureparti. Konungavalet 1523 innebar rådspartiets seger över Sturepartiet. Det hade satt på

⁶ L. SJÖDIN, Hans Brask, SBL 6 sid. 53. Jfr SJÖDIN, Kalmarunionens slutskede, Gustav Vasas befrielsekrig, I sid. 219, där han framhåller, att Gustav Vasas under den första tiden vände sig till sina vänner bland köpmännen »och klokt nog icke till rådet».

⁷ Sveriges riksdag, I: 2 sid. 56 ff. Även C. F. CORIN ansluter sig helt till TUNBERG i Kampen om Stockholm 1521–1523, SSEÅ 1928 sid. 166 ff.

tronen en man ur sin egen krets, vars makt var begränsad genom landslagens bestämmelser. Rådspartiet hade däremot felbedömt sin kandidat.⁸

Sven-Ulric Palme anknyter till Bergströms uppfattning i sitt arbete om 1512 års riksföreståndarval i samband med att han behandlar 1523 års rådsed. »Man kunde säga, att 1523 års rådsed passar så väl i stycket med den aristokratiska tendensen i upprorsårens politik, att den i själva verket fogar in sig i beviskedjan som ett viktigt stöd för denna mening om bakgrunden till Gustav Vasas konungaval.»⁹ Han finner, att valet skett i enlighet med aristokratiens önskningsar, och att man därför upptagit riksföreståndartidens republikanska rådsed och anpassat den efter det nya läget.

Den uppfattning, Ivan Svalenius företräder i sin Gustav Vasa-biografi, framstår närmast som en sammansmältning av Tunbergs och Sjäodins åsikter. Efter Tunberg upprepar Svalenius: »Det finns intet direkt ord om att de bägge lybska råden i Sverige övat påtryckningar.» Det officiella Lybeck tiger, »medan köpmanskretsarna» av oro för sina satsade pengar och missstro mot den nordiska unionen» ansett, »att skuldens återbetalning och privilegiernas utfärdande bäst säkrades genom vännen Gustavs upphöjelse». Här ansluter Svalenius till Sjäodin. Liksom Tunberg framkastar han slutligen tanken, att Berend von Melen måste betraktas som »kungamakare», om någon skall nämnas så.¹⁰

Gottfrid Carlsson framhåller i sin uppsats fast mera i förbigående, att Gustav Vasa inte gärna kan ha undgått att bli förtrogen med tanken på att göra sig till rikets konung. Denna tanke är inte heller Tunberg främmande för, men han betonar

⁸ R. BERGSTRÖM, Studier till den stora krisen i Nordens historia 1517–1523, sid. 95 ff.

⁹ S. U. PALME, Riksföreståndarvalet 1512, Studier i nordisk politik och svensk statsrätt 1470–1523, UUA 1949: 2 sid. 223 f.

¹⁰ I. SVALENIUS, Gustav Vasa, sid. 75 ff.

faran för unionens återupprättande som det avgörande vid kungavalet. I Kjell Kumliens arbete om Sverige och hanseaterna möta vi denna åsikt utan alla reservationer. Kumlien följer Tunberg däruti, att vi inte kunna hävda, att lybeckarna genomdrivit valet och fullföljer tankegången genom att direkt uttala, att valet var Gustav Vasas eget verk. »Valet 1523 är resultat av Gustav Vasas egen politiska strävan och bygger på den politiska konstellation i Norden, som förelåg 1522.» Gustav Vasa skall dock ha måst göra medgivanden åt flera håll för att nå sitt mål. Bland annat tvangs han »inte minst för att komma i besittning av Stockholm, äntligen ge Lybeck de eftertraktade privilegierna, mot att dess närvarande representanter erkände honom som konung.»¹¹

Forskningen har således sökt bakgrunden till konungavalet 1523 antingen i Lybecks handelspolitiska strävanden – Helge Almquist och Gottfrid Carlsson – i maktpolitiska faktorer inom riket – Sven Tunberg, Rudolf Bergström, Sven-Ulric Palme och Kjell Kumlien – eller i en kombination av båda dessa synpunkter – Lars Sjödin.

Forskningen har dock ägnat för litet intresse åt den allmänpolitiska bakgrunden under åren 1522–1523 liksom åt de viktigaste källorna för valet. I det följande skola händelserna i Sverige i juni 1523 ses mot bakgrunden av det politiska händelseförloppet före konungavalet och det slutliga ställningstagandet byggas på andra grunder.

II

När de lybska planerna på hjälp åt den svenska upprorsrörelsen togo fast form under förra hälften av 1522 på grund av att man då i Lybeck insåg, att endast en krigisk uppgörelse med Kristian II kunde rädda stadens handelshegemoni i Östersjöområdet, läto lybeckarna genast Gustav Vasa förstå, vilka vill-

¹¹ K. KUMLIEN, *Sverige och hanseaterna*, VHAAH: 86 sid. 407 f., 413 f.

koren voro. Detta skedde genom ett brev, som Johan Sasse, de lybska köpmännens talesman vid denna tid, sände Gustav Vasa från Lybeck den 17 mars 1522.¹ Man krävde en skrivelse från riksföreståndaren, i vilken han skulle förbinda sig att för både egen och sina efterträdares del befria Lybeck och övriga hansestäder, som drevo handel i riket, från varje form av tull. Han skulle vidare förbinda sig att förbjuda svensk seglation genom Öresund till Holland och holländsk handel på Sverige samt leda den svenska handeln till de tyska östersjöstäderna. Man önskade dessutom, att han utsåg en sin ställföreträdare, som kunde rycka in för den händelse någonting drabbade honom själv. Genom sådana vänliga råd och krav ville lybeckarna säkra sig vinsten av insatsen i det svenska upproret.

Redan innan Johan Sasses brev hunnit fram, hade Gustav Vasa antagligen avsänt en skrivelse till Lybeck med löfte om tullfrihet för stadens borgare. För egen del hade han utom en begäran om tillförsel av vissa nödvändiga varor även en särskild önskan att framföra. Han själv och hela riksrådet – »de hele rikesradt benevens mi» – ville sluta ett evigt förbund med Lybeck.² I början av maj anlände två sändebud från Gustav Vasa, som avgåvo försäkran om att skeppen på riksföreståndarens risk kunde bege sig till Sverige – »dat de schepe up des gubernators eventuer also in Sweden . . . lopen und szegeln sullen».³ Under de hanseatiska förhandlingarna i Lybeck i slutet av maj och början av juni behandlades skrivelsen från Gustav Vasa. Man

¹ HR VIII: 60, HSH XXXVIII sid. 1 ff. – Vid samma tid hade Lybeck slutit förbund med Danzig (15/3, bekräftat 17/4). Man förband sig bl.a. att gemensamt undsätta Sverige och gemensamt utverka och skydda sina privilegier. ST IV Bihang II sid. 469 f., HR VIII: 35 (15/3 och 17/4 1522). Om Lybeck och krigsutbrottet se H. HANDELMANN, Die letzten Zeiten hansischer Übermacht im Skandinavischen Norden, sid. 70–90; E. ARUP, Danmarks Historie, II sid. 384 f.; R. BERGSTRÖM, a. a., sid. 103 ff.; L. SJÖDIN, Sverige och Kalmarunionen, isht I sid. 220 ff.

² HR VIII: 61 26/3 1522. Se SJÖDIN, Kalmarunionens slutskede II, sid. 391 anm. 5.

³ HR VIII: 107 20/5 1522.

var tillfredsställd, och det heter, att rådet därefter fattade beslut om några artiklar, vilka också lästes och gillades av sändebuden, som skulle fara till Sverige – »demna hedde eyn er. radt etlyke artichel beramen laten, de ock gelesen und van den sendebaden uthtogande bolevet».⁴

Under dessa förhandlingar begav sig den första undsättnings-expeditionen i väg till Sverige den 30 eller 31 maj.⁵ I Söderköping togs privilegiefrågan upp till diskussion efter expeditionens ankomst. Mäster Johan Sasse hade lybska rådets uppdrag att omedelbart söka föra privilegiefrågan i hamn.⁶ Som svar på en skrivelse från Lybeck, däri staden krävt privilegiernas utfärdande, förklarade Gustav Vasa 25/7 1522, att privilegierna icke kunde bekräftas tillsvidare, då riksråden voro få till antalet och dessutom ej kunde sammankallas på grund av deras försvarsuppgifter i rikets olika delar.⁷ Lybeckarna ha accepterat denna förevändning, isynnerhet som deras köpmän blivit frikostigt behandlade i samband med expeditionens ankomst. Men som Sjödin framhåller, så måste detta skäl till uppskov betraktas som en utväg att slippa ifrån privilegiebrevets utfärdande tills vidare, utan att man stötte bort Lybeck och gjorde det betänkt på förlikning med Kristian II. I sept. framförde Gustav Vasa ånyo en önskan om förbund med Lybeck och dess »anhang» i samband med att privilegierna utfärdades. Förbundet kunde antingen avslutas som evigt eller begränsat till några år. Han begärde samtidigt undsättning mot Sören Norby.⁸

Lybeck hade intresse av att Gustav Vasa höll ut i kampen. En ny, rent lybsk flotta utrustades och hyrdes ut till Sverige. Den lämnade Travemünde den 2 oktober⁹ och kom till Söder-

⁴ HR VIII: 110 § 26.

⁵ HR VIII: 116–120.

⁶ L. SJÖDIN, Kalmarunionens slutskede, sid. 427.

⁷ L. SJÖDIN, ibidem, sid. 429. HR VIII: 148.

⁸ HR VIII: 165.

⁹ HR VIII: 192.

köping den 17 oktober.¹⁰ Befälhavare voro tvenne lybska rådmän, Bernt Bomhouwer och Herman Plonnies. De kommo sedan att stanna i landet som Lybecks sändebud under större delen av 1523.

En av Bomhouwers och Plonnies uppgifter här i landet var att utverka utfärdandet av den privilegieurkund, som Lybeck väntade på ända sedan sommaren 1522. Av Gustav Vasa fingo de löfte om att brevet skulle bekräftas vid en riksdag, som planerades sammanträda den 11 januari 1523 i Arboga.¹¹ Men snart kunde de meddela sin hemstad, att riksdagen uppskjutits på grund av viktiga orsaker – »uth merklicken orsaken» – till den 2 februari. Man tillade dock, att den på nytt kunde komma att uppskjutas – »villichte noch wider mach vorschoven werden».¹² Det gick, som de tydligen anat, Gustav Vasa uppsköt åter riksdagen utan att ange något nytt datum för dess sammankallande, och för den skull hade sändebuden inte kunnat uppnå någonting i privilegiefrågan, inberättade de den 26 mars.¹³

Ungefär samtidigt med att Gustav Vasa lovade att bekräfta privilegierna vid den planerade riksdagen i Arboga, har den tidigare lybske representanten i Sverige, Johann Sasse, i ett brev, daterat den 8 januari, underrättat Lybeck om vad som hindrade privilegiernas bekräftande. »Baven dat so wasz syne gnade begerende ene ewige vorbyntenisze unde vorsegelinge», säger han, och han manar Lybeck och dess vänner att sluta ett sådant evigt förbund med Sverige.¹⁴ Det är tydligt, att Gustav Vasa använder uppskovstaktiken gentemot Bomhouwer och Plonnies, samtidigt som han låter Johan Sasse framföra hans verkliga villkor för bekräftelse av privilegieförslaget.

De följande månaderna gingo också utan att Bomhouwer och

¹⁰ HR VIII: 192.

¹¹ HR VIII: 190.

¹² HR VIII: 194.

¹³ HR VIII: 320. »Is derhalven van bewusten pryvilegien noch nicht erlanget.»

¹⁴ HR VIII: 195.

Plonnies synas ha kunnat förmå Gustav Vasa till någon åtgärd i privilegiefrågan. I deras rapport om Strängnäsriksdagen heter det, att de vid förhandlingarna i privilegiefrågan framhållit, att det med den första understödsexpeditionen översända privilegieutkastet icke beseglats och att man dittills visat tålmod, »beth to dessem dage gedult gedragenn», men att de nu inte tvivlade på att utkastet skulle bekräftas, sedan rådet kompletterats.¹⁵

Vi ha sett, att Gustav Vasa på våren 1522 varit väl frikostig med löften om privilegier för att intressera Lybeck för att understödja resningen mot den gemensamme finden Kristian II. De lybska köpmännen skulle få tullfrihet och andra ynnestbevis, heter det den 26 mars i konungens brev.¹⁶ När hans ansträngningar krönts med framgång och den första undsättningsexpeditionen anlönt, var han emellertid undvikande och sköt privilegieurkunden på framtiden, skyllande på svårigheten att samla de fåtaliga rådsherrarna. Han lovade sedan att ta upp frågan i samband med en riksdag, som han dock uppsköt två gånger, den sista på obestämd tid. Sändebuden rapporterade till Lybeck, att de ingenting kunde åstadkomma i privilegiesaken. Då slutligen Strängnäsriksdagen sammankallades gingo de genast till attack och betonade, att de låtit sig nöja med uppskoven »beth to dessem dage». Däri ligger, att gränsen för deras tålmod var uppnådd, även om de samtidigt framhålla, att de inte vänta sig annat än att man nu skulle bekräfta privilegieförslaget från 1522.

Gustav Vasa har utan tvivel velat komma ifrån konsekvenserna av sina första löften om fullständig tullfrihet genom att söka invänta en sådan förändring i läget, att han inte behövde bekräfta ett privilegiediktat från lybsk sida utan hade möjlighet genomdriva modifieringar, såsom även Hans Brask önskade.

¹⁵ HH 26: 2 sid. 4.

¹⁶ HR VIII: 61. »Willet j. e. w. borgheren unde inwanren vargeven, duth lant to besoken, tolfrigh mit meren gunsten to geven.»

Brask har egenhändigt kommenterat avskriften av det lybska förslaget i sin kopieboks marginal.¹⁷ Linköpingsbiskopen framstår i dessa kommentarer som motståndare till flera av paragraferna. Vi ha emellertid också sett, att Gustav Vasa förklarat sig villig att bekräfta på villkor, att Lybeck slöt ett evigt eller tidsbegränsat förbund med honom och Sverige. Detta villkor lade han fram redan 1 september 1522 och förnyade erbjudandet i januari 1523, då genom Johan Sasse, men utan resultat.

III

Från och med februari månad 1523 inträdde en förändring i det politiska läget i Norden, som kom att få mycket betydelsefulla följder. Hertig Fredrik i Holstein, Kristian II:s farbroder, beslöt att ansluta sig till de missnöjda jydiska stormän, som stodo i begrepp att resa sig mot Kristian II. Lybeck, som sedan 1522 befann sig i öppet krig med Kristian II på grund av hans fiskaliska handelspolitiska åtgärder, hade redan under 1522 bearbetat hertigen för att förmå honom att bryta med Kristian men utan egentlig framgång. Det har sitt intresse att härmed jämföra Gustav Vasas ivriga ansträngningar för att förmå Lybeck att sluta förbund med svenskarna, vilka inte ledde till resultat. Lybecks önskan om förbund med Fredrik var lika het som Gustav Vasas om förbund med Lybeck. Varför kunde då inte Lybeck acceptera Gustav Vasa som bundsförvant, medan staden åstundade hertig Fredrik?

Förklaringen därtill måste sökas i Lybecks ömtåliga förhållande till kejsaren och den tysk-romerska riksregeringen efter krigsutbrottet med Danmark. Kristian II var gift med kejsar Karl V:s syster. Kejsaren och riksregeringen hade tidigt ingripit för att avveckla konflikten. Redan den 11 aug. 1521 hade kejsaren förklarat alla i akt, som handlade med de upproriska

¹⁷ EKDAHL, Christiern II:s arkiv, IV sid. 1677 ff. Jfr K. KUMLIEN, a. a. VHAAH: 86 sid. 409 ff.

svenskarna eller bistodo dem.¹ Lybeck och de tyska östersjöstäderna hade tillställts detta kejsarliga påbud. Själva konflikten mellan Lybeck och Kristian II ville riksregeringen lösa genom medling, och kejsaren hade 11/8 1521 utsett en medlingskommission med biskopen av Ratzeburg som ledare.² Påverkad av den nederländska regeringen, som även ogillade Kristians handelspolitiska åtgärder, ändrade kejsaren dock hållning och befallde sin svåger att respektera de lybska privilegierna i Danmark och tillåta sina undersåtar att handla med Lybeck.³ Kristian inledde då förhandlingar med lybeckarna, men staden lyckades få till stånd ett närmande till hertig Fredrik.⁴ Dessa för Lybeck gynnsamma förändringar i läget utgöra bakgrunden för dess ingripande i det svenska befrielsekriget.

Under förra hälften av 1522 sökte den kejsarliga fredskommissionen bilägga tvisten mellan Kristian II och Lybeck men utan resultat. I juni var kommissionens misslyckande ett faktum.⁵ Lybeck försvarade sig inför riksregeringen i en skrivelse. Det förutsatte däri, att staden kunde bli tvungen att skydda eller rent av gå i krig för att rädda sin frihet och sin tillhörighet till det tysk-romerska riket. Staden anhöll därför om stöd av riksregeringen.⁶

Den 27 juni 1522 utfärdade riksregeringen ett mandat som följd av den lybska skrivelsen med dess klagomål över Kristian II. Man hade utsett en beskickning till Kristian och Lybeck, som skulle åstadkomma förlikning genom ny medling. Genom mandatet förbjöd riksregeringen alla stridshandlingar, så länge beskickningen höll på med sitt förlikningsarbete. Riksaktsförkla-

¹ ST IV Bihang 467 f. – Förbudet upphävdes 22/11. H. HANDELMANN, a. a. sid. 79, 80. Jfr HR VIII: 11.

² L. SJÖDIN, Kalmarunionens slutskede, II sid. 331 ff.

³ L. SJÖDIN, *ibidem* sid. 333 (21/11 1521).

⁴ L. SJÖDIN, *ibidem* sid. 334.

⁵ L. SJÖDIN, *ibidem* sid. 388 ff.

⁶ HR VIII: 127.

ring hotade Lybeck, om det inte rättade sig därefter.⁷ Riksregeringens åtgärd var visserligen inte uttryck för något partitagande mot Lybeck, men den var dock besvärande för staden, då man inte hade intresse av att fientligheterna inställdes vid denna tid.⁸

Oroande för Lybeck var vidare, att Kristian II samtidigt gjorde ansträngningar för att skilja hertig Fredrik från staden och draga honom över på sin sida. Dessa ansträngningar hade emellertid ej någon framgång.⁹

Inför den nya fredsmedlingen sände Lybeck en skrivelse till riksregeringen, vari det framhöll, att staden inte kunde gå med på något stillestånd under förhandlingarna, då den inte kunde svika sina bundsförvanter och inte heller kunde lita på Kristian II. Lybeck önskade, att hotet om aktförklaring skulle återkallas eller åtminstone ändras, så att staden ej ställdes utanför det tyskromerska riket.¹⁰ Kort efter löpte den lybska flottan ut och förenade sig snart med en svensk flotta under Berend von Melen.¹¹ Stridshandlingar stodo inte att hejda.

Förhandlingarna mellan Kristian II och hertig Fredrik fortsattes emellertid. Den 13 augusti slöts i Bordesholm en överenskommelse mellan Kristian II och hertig Fredrik, vari konungen avstod från den länsrätt över Holstein, som kejsaren i juli 1521 överflyttat på honom.¹² Hertigen fick också rätt att sluta ett neutralitetsfördrag med Lybeck.¹³ I enlighet med Bordesholmöverenskommelsen slöt hertig Fredrik den 1 sept. 1522 en sådan överenskommelse om neutralitet med Lybeck.¹⁴ Allt tyder, som Sjödin framhåller, på att ett hemligt samförstånd mellan Lybeck och hertig Fredrik rått under dessa förhandlingar med Kristian.¹⁵

⁷ HR VIII: 129.

⁸ Härom utförligare hos SJÖDIN, Kalmarunionens slutskede, II sid. 437 f.

⁹ L. SJÖDIN, *ibidem* sid. 438.

¹⁰ HR VIII: 217. Brevet är riktat till domprosten Henning Osthusen 30/7 1522.

¹¹ L. SJÖDIN, a. a. sid. 440.

¹² HUITFELD, *Danmarchis Rigis Krønিকে*, VII sid. 197 ff. (här dat. 20/7).

¹³ HUITFELD, a. a. VII sid. 226 ff.

¹⁴ HR VIII: 166.

¹⁵ L. SJÖDIN, a. a. sid. 446.

Förlikningsförhandlingarna mellan Lybeck och Kristian II gingo efter Bordesholmfördraget i baklås. Den holsteinske hertigens neutralitet var en vinst för Lybeck. Staden krävde av Kristian att få behålla sina gamla privilegier i Danmark samt att freden skulle garanteras av kejsaren och riksregeringen, och Lybeck förklarade sig i så fall även villigt att efter ett fredsslut under högst två år arbeta för stillestånd mellan Kristian II och svenskarna.¹⁶ Medlingsarbetet föll i första hand på att Kristian ej ville uppge sina handelspolitiska planer och på att lybeckarna ej helt kunde överge sina svenska vänner.¹⁷ Den 17–20 augusti fördes dock nya förhandlingar i Lybeck, men utan att parterna kunde acceptera varandras villkor.¹⁸ Därmed fingo händelserna ha sin gång.

Hos riksregeringens representant vid förlikningsförhandlingarna, den holsteinske hertigens kansler, Wolfgang von Utenhof, besvärade sig Lybeck över riksregeringens hållning till staden, som sades ligga i rikets utkant som fåret bland ulvarna. Det som isynnerhet irriterade Travestaden, var tydligen det kejsarliga mandatets hot om aktförklaring. Om det verkställdes, skulle riksregeringen enligt Lybecks mening draga evigt fördärv över staden. Inre oroligheter kunde bryta ut. Den tyska köpmanskår, som från Lybeck drev handel över Östersjön, behövde det tyskromerska rikets stöd och skydd i sin verksamhet. Man uppdrog åt von Utenhof att lägga fram och utveckla stadens syn på konflikten för riksregeringen.¹⁹

Fientligheterna gingo nu in i ett nytt skede. På den vendiska hansedagen i Stralsund i januari 1523 hävdade den lybske borgmästaren Herman Valke, att kriget inte längre kunde föras på så sätt som under 1522. Krigsansträngningarna måste intensi-

¹⁶ HR VIII: 232, 233, 234, 235, 236.

¹⁷ HR VIII: 237, 238, 239, 241.

¹⁸ HR VIII: 241.

¹⁹ HR VIII: 239 – isht §§ 3, 4, 5, 6 och 21.

fieras, så att man nådde resultat. Man måste föra kriget »starker und creftigher».²⁰

Lybecks nordiska handelsintressen voro livsviktiga för staden, och inte minst dess handel med Sverige var en förutsättning för dess existens enligt vad dess representanter betonade inför den nederländska regeringen.²¹ Men genom Kristian II:s fiskaliska åtgärder tvangs staden till kamp mot den danske konungen. Härigenom råkade Travestaden i en svår politisk situation. Som medlem av det tysk-romerska riket måste Lybeck ta hänsyn till kejsaren och riksregeringen. Kejsaren ville avveckla konflikten genom en förlikning. Riksregeringen vidhöll även under 1523 denna sin inställning.

Lybeck sökte undgå brytning med det tysk-romerska riket. Särskilt upprörd blev staden över hotet om aktförklaring. En aktförklaring skulle inneburi en svår olycka för staden. Det lybska rådet sökte i detta läge efter utvägar, då det inte kunde ge upp motståndet mot Kristian II och hans handelspolitiska åtgärder. Hertig Fredrik i Holstein blev då betydelsefullare för Lybeck och dess politik än någon annan, Gustav Vasa inräknad.²²

IV

Mot slutet av 1522 önskade Lybeck dra in hertig Fredrik i kampen mot Danmark. Genom Kristians hänsynslösa uppträdande mot Fredrik efter Bordesholmsöverenskommelsen var han mera intresserad än förr, och redan vid en hansedag i Stralsund den 25 december har han ställt sig välvillig.¹ Vid hanседagen i Stralsund 17–22 januari 1523 diskuterades förbundet

²⁰ HR VIII: 260 § 15.

²¹ HR VIII: 431 § 7.

²² Jfr Kumliens uppfattning nedan sid. 212, anm. 1.

¹ H. HANDELMANN, Die letzten Zeiten hansischer Übermacht im Skandinavischen Norden, sid. 103.

med hertig Fredrik.² Den 23 januari tackade det lybska rådet hertigen för att han lovat komma till Lybeck den 28 januari. Han kom dock först den 2 februari och stannade till och med den 5.³ Den 5 februari ledde förhandlingarna till avslutande av ett evigt förbund mellan Holstein och Lybeck.⁴

Det är naturligt, att i detta sammanhang åter erinra sig, att Gustav Vasa två gånger låtit Lybeck förstå, att han vore villig att bekräfta dess privilegieförslag, om staden slöte förbund med Sverige. Sista gången hade Johan Sasse framfört denna hans erbjudan i indirekt form den 8 jan. 1523. Inte ens det eftertraktade privilegiebrevet kunde dock locka lybeckarna till förbund med Sverige mot Kristian II. Det skulle nämligen för deras del ha inneburit en utmaning mot kejsaren, som fortfarande krävde, att Lybeck skulle avstå från att bistå svenskarna.⁵ Förhållandet till det tysk-romerska riket omöjliggjorde således ett förbund, som Lybeck dessutom visste reellt sett existera, sålänge det hade intresse av samverkan mot Kristian II.

Man måste emellertid också fråga sig, vad det var, som gjorde förbundet med hertigen i Holstein så angeläget.

I själva förbundsfördragets inledande parti heter det om Kristian II, att han beflitat sig om att skilja staden och hertigen från det romerska riket och bringa dem under sin lydnad – »sich gevlytigt ane alle unse vororsakent, uns von dem hilligen Romischen ryke to theende, in syn gehorsam to bringende». För att förhindra dessa Kristians planer på att minska det heliga romerska rikets område och makt – »damit danne solchen vormodentlichen abbrocke und vorkleninge des hilligen Romischen

² HR VIII: 259 § 32 ff. Av § 33 framgår, att man var starkt medveten om Kristians ställning till kejsaren. »Wusten ock, dat de here konink des heren keyssers suster vortruwet hedde etc. unde dardorch de here keyser mandata dal schiken worde etc. umme stille tho sittende.»

³ HR VIII: 273 med anm. 2.

⁴ HR VIII: 280, DNT I: 1.

⁵ HR VIII: 286.

⁶ HR VIII: 280.

rykes städtlichen moге bejegerit werden» – hade de förbundna börjat fejden mot den danske konungen. Man menar sig således ha slutit förbundet för att omöjliggöra, att Kristian drog in Lybeck och Holstein under sitt herravälde och på så sätt förminskade det heliga romerska riket. Slutpartiet betonar också starkt de förbundnas kamp för det tysk-romerska rikets intressen.

Längre fram fick Lybeck anledning att försvara sitt krig mot Kristian II hos den nederländska regeringen, och därvid framhöll man, att staden förtjänade tack av kejsare och rike för sin kamp mot den danske konungen, då även andra tyska furstar, länder och städer skulle ha råkat i hans våld, om Lybeck bevingats. Den nederländska regeringen uppmanades att inte företa sig några fientligheter mot Lybeck, på det att staden skulle kunna hålla fast vid riket.⁷

Då Lybeck den 10 mars underrättade domprosten Henning Osthusen, stadens representant hos riksregeringen, om förbundets tillkomst, heter det, att Lybeck slutit ett evigt förbund med hertigen av Holstein för att kunna stanna hos riket.⁸

Viktigast för Lybeck var naturligtvis, att staden genom detta förbund fått förhoppning om att kunna få Kristian II bortdriven från Danmark och ersatt med bundsförvanten i Holstein. Fredrik hade förpliktat sig att i så fall bekräfta de gamla hanseatiska privilegierna i det danska riket. Det var för privilegiernas skull Lybeck förde kriget mot Kristian II.

Men det tema, som är genomgående i den lybska försvarskampanjen inför riksregeringen och det tysk-romerska rikets medlemmar, är därför inte betydelselöst. Förbundet sades ha slutits, för att Lybeck skulle kunna stanna hos riket och för att riket icke skulle minskas. Genom Bordesholmsfördraget hade Kristian II avstått från den länsrätt över Holstein, som kejsaren 1521 överflyttat på honom. Riksregeringen hade omedelbart underrättats därom. Hertig Fredrik var således åter en i alla

⁷ HR VIII: 431 §§ 21, 28.

⁸ HR VIII: 282.

avseenden fri medlem av det tysk-romerska riket. Genom förbundet med hertigen i Holstein hade Lybeck ställt sig på samma sida i kampen mot den kejsarlige svågern i Danmark som en annan av kejsarens undersåtar, vilken även ansåg sin tillhörighet till det tysk-romerska riket hotad av den danske konungen. Detta var inte utan betydelse. Inför kejsaren och riksregeringen hade Lybecks sak genom denna syn på kampen kommit i ett bättre läge. Den hotande aktförklaringen borde efter det lybsk-holsteinska förbundets tillkomst rimligtvis tagas under förnyat övervägande. Det ligger därför en viss sanning i att förbundet slutits för att Lybeck skulle kunna stanna hos riket.

V

Ärkehertig Ferdinand och riksregeringen meddelade, sedan förlikningsförhandlingarna fullständigt strandat den 22 okt. 1522, Lybeck, att man av dess sändebud fått veta, att konflikten icke bilagts och att Kristian II fortsatte med sina trakasserier mot staden. Man hade därför genom ett mandat ålagt rikets ständer att ej stödja Kristian och honom i sin tur genom ett annat mandat att återställa de skepp och varor, som han lagt beslag på. Däremot kunde riksregeringen inte utfärda något mandat med förbud mot förbindelser med hans länder, så länge konflikten ej avdömts, trots all förståelse för Lybeck. En termin för rättsligt avgörande hade också utsatts för parterna.¹

I december 1522 underrättade riksregeringen Kristian II om att parterna på kejsarlig befallning ålades att för rättsligt avgörande av tvisten mötas inför riksregeringen i Nürnberg den 13 april 1523. Konungen ålades vid straff av 1000 mark lödigt guld att inte företa någon som helst fientlig handling mot staden under mellantiden.² Den 11 februari skrev riksregeringen på nytt till Lybeck på grund av att Kristian II klagat över att staden inte

¹ HR VIII: 245, jfr 286.

² HR VIII: 249.

respekterat det kejserliga mandatet utan angripit hans rike med rov och brand. Kristian II krävde därför, att Lybeck skulle lysas i akt. Riksregeringen ålade staden att rättfärdiga sig den 25 juni.³

Båda parter fortsatte således det diplomatiska spelet hos riksregeringen för att förekomma varandra och eventuellt förmå riksregeringen till direkt ställningstagande mot den andra parten. Kristian II hade med sin sista skrivelse på nytt aktualiserat aktförklaringen mot Lybeck, men han utverkade också, att ett kejserligt mandat av den 13 februari vid straff av 2000 mark lödigt guld förbjöd Lybeck att företa sig något fientligt mot honom under mellantiden. Samtidigt underrättades Lybeck om att riksregeringen uppskjutit det rättsliga avgörandet till den 25 juni. Man krävde vidare en förklaring av staden, huruvida den accepterade eller inte. En likadan förklaring krävdes av Kristian II.⁴

Det redan i oktober 1522 bestämda rättsliga avgörandet inför riksregeringen i Nürnberg av konflikten med Kristian II måste ha varit irriterande för staden. Det har säkerligen bidragit till att intensifiera de lybska ansträngningarna under slutet av året för att få Holstein med i kampen såsom bundsförvant. Spänningen skärptes, när Lybeck den 13 februari vid 2000 mark lödigt guld förbjöds att företa stridshandlingar mot Kristian under tiden fram till den 25 juni. Det gällde nu för Lybeck att göra det bästa möjliga av situationen. Förbundet med Holstein, som riksregeringen naturligtvis ännu inte kände till den 13 februari, hade förbättrat Lybecks situation. Det förde också med sig möjligheter för att man skulle kunna nå vissa avgöranden före den 25 juni, som kunde ytterligare förbättra läget.

³ HR VIII: 285.

⁴ HR VIII: 286.

VI

Gustav Vasa och svenskarna hade genom denna händelsernas utveckling för Lybeck blivit en faktor av andra ordningen i det politiska spelet.¹ Det var naturligtvis orimligt, att Gustav Vasa skulle kunna upptagas i förbundet med Holstein. Lika orimligt var det att Lybeck skulle kunna sluta något officiellt förbund med honom på grund av sitt förhållande till det tysk-romerska riket och sitt förbund med den holsteinske hertigen, vilket senare förde med sig ett ömtåligt förhållande även till den danska aristokratien.

För Lybeck gällde det nu framförallt att få ut det mesta möjliga av Sverige i merkantilt avseende. Detta märks redan vid lybeckarnas förhandlingar med Kristian II, då de förklarade sig villiga att under högst två år arbeta för ett stillestånd mellan svenskarna och Kristian, om konungen ville acceptera deras krav på i första hand de gamla privilegierna i det danska riket. Men det märks också i förbundsfördraget med hertig Fredrik.

I förbundsfördraget ingå i första hand bestämmelser om militärt stöd och vissa andra skyldigheter under kriget. Lybeck förpliktigar sig att inte göra anspråk på del i några gjorda erövringar och att skydda hertigdömena under Fredriks frånvaro för krigets skull. Fredrik lovar å sin sida att återställa de gamla handelsprivilegierna och upprätthålla seglationens frihet. Båda parter förbinda sig att inte ensidigt uppta underhandlingar eller sluta fred.

Vid sidan härav förekomma ett par bestämmelser, som angå Sverige. För det första lovar Lybeck att om det skulle bli nödvändigt, återkalla sina styrkor i Sverige för att med dem förstärka hertigens trupper i Danmark. Den andra bestämmelsen är märkligare. Lybeckarna förbinda sig nämligen att göra vad de

¹ Jfr K. KUMLIEN, a. a. VHAAH: 86 sid. 407. Han betonar, sedan han ställt problemet om »vilken av de båda nya nordiska regenterna Lübeck egentligen höll på», att de stödde både Fredrik och Gustav Vasa utan någon som helst nyansering.

kunna för att återställa unionen, då innefattande även Sverige, men om det icke var dem möjligt, skulle de ej anses skyldiga att låta sig användas »myt ernste» mot sina vänner svenskarna utan vara fullständigt fria och ha rätt att fortsätta sin seglation och åtnjuta sina privilegier i Danmark, Sverige och Norge.²

Lybeck måste ha befunnit sig i en besvärlig situation, när fördraget diskuterades. Den upproriska danska aristokratien räknade med unionens återupprättande. Hertig Fredrik har varit tvungen att ta hänsyn därtill, när han slöt fördraget med Lybeck. Han måste ha krävt, att Lybecks förpliktelser även skulle innebära bistånd med att tvinga svenskarna tillbaka i unionen med Danmark-Norge, något som inte sammanföll med den lybska politikens syften. På grund av sin angelägenhet om förbundet måste Lybeck emellertid acceptera detta krav i en form, som kunde förenas med dess politiska strävanden. Formuleringen av punkten vittnar tydligt om att Sverige i dåvarande läge var mindre viktigt för den lybska ledningen än Holstein.

Fördragstextens formulering av det lybska löftet om bistånd med att återföra Sverige i unionen har gjort det reellt sett nästan värdelöst genom en rad betingelser. För det första var det uteslutet, att lybeckarna skulle deltaga i fientliga handlingar mot sina vänner svenskarna. Deras handel med de nordiska rikena skulle under alla omständigheter fortgå ostörd, och sina handelsprivilegier i Norden skulle de alltid åtnjuta.³ Den hjälp

² HR VIII: 280, DNT I: 1 § 14. »Wy van Lubeck wyllen uns ock myt unsen vorwanten frunden alles vormorgendes flitigen, dat ryke Sweden myt den ryken Dennemarken, Norwegen to vorenigende, dat sulve gelich den anderen ryken synen furstliken gnaden anhengich moge wesen. Wo avers dat ane unse vorsehent entstunde, dan scholen oder willen wy kegen desulften unse frunde, de sweden, myt ernste nycht gebuket werden, sundern des gantzliken fry stan und unse segelation und gewontlike fryheyt fry beholden in densulven ryken Dennemarken, Sweden und Norwegen.»

³ R. BERGSTRÖM, a. a. sid. 104, skriver: »Vid konflikttillfälle förbehåller sig Lübeck dessutom fri seglation på Sverige. Denna bestämmelse innebär i själva verket ett gynnande av Sverige på motsidans bekostnad.» I. SVALENIUS, a. a. sid. 77, säger, att »handeln på Sverige skulle under alla förhållanden vara fri». Dessa

man tänker sig måste således bestå i diplomatiskt och ekonomiskt bistånd. Om det senare var tänkbart, hade man dock möjlighet att åberopa egna svårigheter för en vägran. Stadgandet vittnar om att Lybeck inte önskade unionens återupprättande och inte heller på något sätt ville bidra därtill.

VII

Förbundsfördraget mellan Lybeck och Holstein var enligt Svalenius »strängt hemligt». Detta är emellertid sant endast med vissa reservationer. Som vi redan sett, har Lybeck räknat med att utnyttja förbundet i sin kampanj hos den tyskromerska riksregeringen. Den 10 mars underrättade det sin representant hos riksregeringen om att förbundet slutits för att Lybeck skulle kunna stanna hos riket. Förbundet var inte heller någon hemlighet för den upproriska danska aristokratien. Det var naturligtvis dock inte lämpligt att bekantgöra punkten om unionens återupprättande för svenskarna, så länge kampen mot Kristian II befann sig i sitt första kritiska skede. Det är också först efter konungavalet i Danmark den 26 mars, som Fredrik åberopar förbundet i skrivelser till Sverige.¹

Gustav Vasa har vid två tillfällen framhållit, att han fått kunskap om förbundet genom en skrivelse. I det ena fallet säger han, att han fick denna skrivelse i fastetiden, d. v. s. mellan den 18 febr. och den 4 april.² Den andra gången, han nämner skrivelsen, är vid förhandlingarna med de lybska sändebuden efter

uppgifter äro formellt sett oriktiga. Lybeck har förbehållit sig fri handel på alla de nordiska rikena i händelse av konflikt enligt förbundsfördragets text. En vägran från lybsk sida att utöva påtryckningar på Sverige i unionsfrågan fick således inte leda till att den danska regeringen företog sig några hämnadeaktioner mot den lybska handeln i Danmark, Norge eller Sverige. Lika litet skulle den danske konungen vid konflikt med Sverige kunna förbjuda den lybska handeln med svenskarna. Det är Lybecks handelsintressen i de nordiska rikena, som föra med sig denna för Sveriges del gynnsamma bestämmelse.

¹ ST IV: 9, HR VIII: 362, 397.

² HR VIII: 574.

konungavalet. Han har då enligt sändebudsberättelsen yttrat, att han under den gångna vintern fått kunskap om att Lybeck ingått ett förbundsfördrag med hertigen i Holstein, utvald konung i Danmark, och att Sverige däri inte glömts bort – »were am vorgangen winter togescreuen, dat eyn er. radt to Lubeck mit dem heren tho Holsteynn, jtz erwelter koninge to Denemarcken, jn vorwetinge stunden vnd dat Swedenryke dar jnne nicht vorgetenn».³ Hans uppgift om tiden för denna skrivelses ankomst är således ytterst vag – »under fastetiden» och »under den gångna vintern». Senast under strängnäsriksdagen eller strax förut hade han emellertid fått en direkt underrättelse om förbundet genom en skrivelse från konung Fredrik, avsänd från Haderslev omkring den 7 april.⁴ Tunberg antar, att Haderslevbrevet kom fram omedelbart före riksdagen.⁵ Det åberopades av konungen vid strängnäsförhandlingarna den 10 juni.⁶ Senare än den 9 juni kan det därför inte ha anlånt. Tunberg menar, att Haderslevskrivelsen, när den anlände, skapade så stark oro för danska planer på unionens återupprättande, att den framdrev konungavalet. Bergström har med rätta hävdad, att skrivelsens innehåll inte är sådant, att det kan ha förorsaket riksdagsmenighetens plötsliga beslut om konungaval, och att det ingenstädes i källorna antydes, att den haft någon starkt irriterande inverkan.⁷

Efter mitten av maj visste däremot biskop Brask genom underrättelser från Lybeck, att hertig Fredrik kallade sig utvald konung och med det snaraste tänkte låta kröna sig samt att lybeckarna i hög grad gynnade honom, vilka underrättelser syntes biskopen vara av stor vikt.⁸ Den 20 maj vidarebefordrar han dessa nyheter till dekanen Erik Svensson, som i början av juli

³ HH 26: 2 sid. 81.

⁴ ST IV: 9.

⁵ S. TUNBERG, a. a. sid. 38.

⁶ HH 26: 2 sid. 12.

⁷ R. BERGSTRÖM, a. a. sid. 111 f.

⁸ HSH XVII sid. 121 f.

blev Gustav Vasas kansler.⁹ Man fäster sig vid att Brask ingen- ting har att berätta om förbundet mellan Lybeck och Fredrik.

När Gustav Vasa fick Fredriks skrivelse från Haderslev, kunde han ur den hämta absolut visshet om det lybsk-holsteinska förbundet. Dess existens framgick av att Fredrik sade sig så ha överenskommit »mett the Lybske oc Vendiske steder, att the mett theris vennerss oc tiillhengeres ytherstä hielp oc trösth thennom hoess oss att bliffue forplichthett haffwer, oss oc these tre forscreffne righer oc thennom selffwer tiill ewig frid, gaffn, bestand oc forbedring». Vad förbundet innebar för Sveriges del visste han däremot inte ännu under strängnäsriksdagen. Hans uttryckssätt till de lybska sändebuden, innebärande att Sverige inte bortglömts, tyder därpå och verkar snarast vara en diplomatisk fint av den nyvalde konungen. Av Haderslevskrivelsen kunde han däremot dra slutsatsen, att Sverige inte glömts bort. Någon annan skrivelse, som nämner förbundet, har inte bevarats. Brask kände trots sina från Lybeck stammande kunskaper inte något om förbundet den 20 maj. Tunberg, Bergström och Svalenius tillskriva konungen vetskap om det lybska löftet att arbeta för unionens återupprättande.¹⁰ Vi sakna dock möjlighet att tolka in så mycket i Gustav Vasas yttrande. Hade Gustav Vasa den 10 juni känt Lybecks förbindelse, skulle han förmodligen inte nöjt sig med denna vaga antydan vid för-

⁹ G. CARLSSON, Peder Jakobsson Sunnanväder, HVSLÅ 1948–1949 sid. 86 f. Jfr sid. 54 ff.

¹⁰ R. BERGSTRÖM, a. a. sid. 113. »Man hade nu fått vetskap om att Lübeckrådet fördragsenligt klart och tydligt förbundit sig att främja holsteinarens anspråk på den svenska kronan. Det vore mer än underligt om icke denna underrättelse hos Gustaf och hans anhängare framkallat de starkaste farhågor.» S. TUNBERG, a. a. sid 38. »Gustav Vasa hade redan tidigt blivit underkunnig om hertig Fredriks olycksbådande överenskommelse med Lübeck.» I. SVALENIUS, a. a. sid. 77 »Vem var det, som var skyldig till den indiskretion, som bragte Gustav kännedom om traktaten? Hade lybeckarna själva ett finger med i detta spel? Var det hans vänner i Lybeck, som därmed ville sätta fart på honom och påskynda utvecklingen?»

handlingarna med de lybska sändebuden. Han hade i varje fall inte anledning därtill.

Det förtjänar också anmärkas, att Gustav Vasa vid dessa förhandlingar i stället åberopade konung Fredriks båda skrivelser till Sverige från Haderslev, omkr. den 7 april, och från Odense den 4 maj,¹¹ och framhöll, att han nog märkte konung Fredriks uppsåt därav att han först skrivit till de svenska riksråden och nu senast till rikets mena invånare men inte till honom i syfte att draga över riket på sin sida och återinsätta ärkebiskopen i Uppsala i hans ämbete.¹² Han upprepade vid förhandlingarna sin tidigare framförda önskan om förbund med Lybeck, och han betonade att han kunde vara en lika god bundsförvant som den holsteinske hertigen.

Förbundet med Lybeck hade Gustav Vasa eftersträvat ända sedan förra delen av 1522 utan ha haft någon som helst framgång. Inte ens när han förklarade sig villig att i så fall bekräfta det lybska privilegieutkastet, uppnådde han sitt syfte. Det var för att säkra resultatet av frihetskriget, som han önskade detta förbund. Det skulle bli en garanti för Sveriges framtida självständighet. När han nu fått kunskap om att Lybeck slutit förbund med den holsteinske hertigen, måste han ha känt sig desavouerad av lybeckarna. Det ligger också åtskillig bitterhet i hans påpekande av att han kunde vara en lika nyttig bundsförvant som holsteinaren. Hans önskan om förbund med Lybeck bottnade vid den tiden även i ett behov av att bli behandlad som jämställd part med konung Fredrik i kampen mot Kristian II. Därigenom skulle de danska unionsanspråken, om vilka Fredriks skrivelser givit honom visshet, kunna bemötas med större pondus och rent av förlora all aktualitet.

När Johan Sasse, som var konungens speciellt förtrogne bland de lybska ombuden i Sverige, återvänt till Lybeck, meddelade

¹¹ ST IV:9 (Haderslev), ib. sid. 50 referat av Odensebrevet, HR VIII:362, 397.

¹² HH 26:2 sid. 81.

han den 14 december 1523 Gustav Vasa, att konungen hos råd och borgerskap i Lybeck var minst lika omtyckt som konung Fredrik, och Gustav Vasa kunde enligt Sasse, om han följde Lybecks råd, bli en mäktig furste, »en weldich her».¹³ Det verkar snarast, som om Johan Sasse härmed avlastade sig ett kungligt uppdrag, fast på ett sätt som var förenligt med lybska intressen.

VIII

Lybeck kunde genom sina båda antaganden ifråga om Sverige i förbundstraktaten med Holstein råka i besvärliga situationer. I och med det danska valet av hertig Fredrik den 26 mars 1523 började läget bli besvärande och genom Kristian II:s flykt från Danmark den 13 april 1523¹ blev det direkt komplicerat. Staden måste nu räkna med en sådan händelsernas utveckling, att dess förbindelser ifråga om Sverige när som helst kunde aktualiseras.

Fredrik hade haft stora framgångar under mars och april 1523. Konungavalet den 26 mars och Kristians flykt den 13 april betecknade kulmen i dessa framgångar. Fredrik var herre över Jylland och Fyn. Skåne, Blekinge och Halland sökte svenskar och lybeckare lägga under sig. Gotland jämte Stockholm, Kalmar och Finland samt Norge behärskades av Kristians anhängare. Själland stod i tur att erövras av Fredrik.

Som Handelsmann framhåller,² gällde det efter Kristians flykt att snabbast möjligt erövra den del av landet, som ännu erkände Kristian II, så att han för den händelse han återvände med härsnakt, inte hade några hållpunkter för återerövringen

¹³ HR VIII: 658. Jfr Gustav Vasas brev till domkapitlet i Uppsala den 28/5 1523, där han önskar, att Johan Sasse upptages i kapitlet och erhåller ett kanikdöme, eftersom han varit riket och Gustav Vasa »ganska mykith tiil wille ok tænest». GR I sid. 61.

¹ EKDAHL, Christiern II:s arkiv, II sid. 393 f.

² H. HANDELMANN, a. a. sid. 112.

av riket. Att man lagt sådana synpunkter på den fortsatta kampen framgår också av källmaterialet.

Den 18 april berättar Lybeck i brev till Rostock om Jyllands och Fyns erövring. Det tillfogas, att övergången från Fyn till Själland skulle ske med det allra snaraste och innan Kristian II hunne få någon utländsk hjälp – »myt deme allerersten und, er unszem vyande enige frombde hulpe edder sture tokamen mochte». De förbundna städernas fartyg borde därför vara beredda att avsegla till konungens bistånd på en bestämd dag och plats, varom de med det snaraste skulle få besked – »up eynen bestemmeden dach und stede, de wy j. e. upt ilenste ernennen unde vortekende werden».³ När detta brev avsändes, hade Lybeck inte kunskap om Kristian II:s flykt. Men en vecka efter att Kristian lämnat Danmark, har staden haft det. Den 22 april underrättar det nämligen Rostock om Kristians flykt och uttrycker samtidigt oro för att han kan få utländsk hjälp och städerna därigenom dragas in i en långvarig fejd. Rostock manas att ha sina skepp segelklara inom åtta dagar, så att de då tillsammans med de lybska kunna bege sig till Nyborg och föra Fredrik och hans trupper över till Själland. Man vill ha slut på kriget och de dryga utgifterna.⁴

Den 29 april är Fredrik missnöjd med de lybska knektarnas uppträdande och begär, att staden skall ingripa och hålla sina förpliktelser.⁵ Lybeck svarar den 2 maj, urskuldar sig och lovar att hålla sina löften. Samtidigt passar det på att meddela, att svårigheter uppstått med skeppens utrustande men att de skola löpa ut den 6 maj.⁶ Fredrik begär den 5 maj att städernas flotta »myt den alderersten» beger sig till Nyborg.⁷ Samma dag har

³ HR VIII: 382. Brev ha även tillställts Danzig och Stralsund i denna angelägenhet. HR VIII: 385, 390.

⁴ HR VIII: 384.

⁵ HR VIII: 393.

⁶ HR VIII: 395. Samma uppgift i HR VIII: 396.

⁷ HR VIII: 400.

dock Lybeck i brev meddelat, at flottan kommer att bege sig till Danmark, så snart vindförhållandena tillåter det.⁸ Först den 14 maj ha de lybska skeppen avseglat,⁹ och den 16 maj följdes de av Rostocks fartyg, vilka kommo fram till Nyborg den 17 och då före sig i Nyborgs hamn funno åtta lybska skepp, medan konung Fredrik ännu inte infunnit sig.¹⁰ Övergången skedde först vid månadsskiftet. Den 12 juni underrättar Fredrik Lybeck om att han erövrat Själland.¹¹

Lybeck har således inte brådskat med flottans utrustande, vilket enligt brevet till Rostock den 18 april syntes skola bli fallet. Kristians flykt tycks ha bromsat upp initiativkraften för en tid. Man har tydligen behövt tänka sig in i den nya situationen. Det man framförallt fruktade, förefaller ha varit, att Kristian skulle få hjälp och kriget bli långvarigt. Återigen har man måst ta hänsyn till vad kejsaren och riksregeringen kunde företa sig, och man har måst tänka sig in hur man skulle ställa sig till den kommande utvecklingen i Norden. Själv talar Lybeck helt allmänt om att skeppens utrustande hindrats,¹² och de sista vecorna återopas vindförhållandena.¹³ Staden tycks också ha haft besvär med att få in bidragen till kampen från vissa städer.¹⁴ I Sverige visste Brask i mitten av april, att de lybska skeppen skulle vara i sjön den 1 maj,¹⁵ och i Lybeck menade man vid samma tid, att själlandarna skulle följa jydernas exempel, så snart konungen landsteg på ön.¹⁶

Förhållandet är emellertid liknande på den danska sidan. I

⁸ HR VIII: 401. Löftet upprepas 6/5. HR VIII: 402.

⁹ HR VIII: 409, 410.

¹⁰ HR VIII: 414.

¹¹ HR VIII: 445, 446. C. F. ALLEN, *De tre nordiske Rigers Historie*, IV: 2 sid. 544 anm. 10.

¹² HR VIII: 395, enl. det bifogade meddelandet.

¹³ HR VIII: 401, 402.

¹⁴ HR VIII: 392, 398, 399.

¹⁵ HR VIII: 381 (16/4 1523).

¹⁶ HR VIII: 382.

Odense befann sig Fredriks son, hertig Kristian, som anförare för den härstyrka, med vilken han erövrat Fyen. Han önskade omedelbart gå över till Själland men ville invänta fadern, som befann sig i hertigdömena. Till fadern skrev han flera brev med krav på att han skulle infinna sig omedelbart med förstärkningar och pengar, så att man kunde betala solden. Han framhöll faran för att Kristian II kunde förekomma dem och sända trupper till Själland, om man inte skyndade sig. Men Fredrik dröjde nästan en hel månad med att infinna sig. Under tiden var han bl. a. sysselsatt med att skaffa pengar. Enligt Allen var han i Odense senast den 12 maj, men stannade där ännu någon tid.¹⁷ Samtidigt var den lybska politiken ivrigt verksam, isynnerhet på den svenska fronten.

Mot slutet av maj gjorde sig riksregeringen påmint igen. Den 29 maj underrättade Fredrik Lybeck om att han erhållit ett kejsersligt mandat, varigenom han kallades att inställa sig i Nürnberg den 25 juni och ålades att till dess avbryta fientligheterna mot Kristian II. Fyra dagar dessförinnan, d. v. s. 25 maj, hade Kristian II vänt sig till ärkehertig Ferdinand med klagomål över att hertig Fredrik och Lybeck fördrivit honom, och begärt, att hertigen och staden skulle förklaras i akt. Han åberopade sin ställning som tysk riksfurste.¹⁸ Fredrik tänkte sända sin kansler jämte en annan representant, vilka han synes mena även kunde representera Lybeck.¹⁹

Lybeck och Fredrik stodo sammansvetsade genom den kejsersliga regeringens hållning till konflikten. De hade att gemensamt svara för sin kamp mot kejsarens svåger. Detta förde med sig en viss försiktighet från lybsk sida i den nordiska händelseutvecklingen.

¹⁷ C. F. ALLEN, a. a. IV: 2 sid. 7 ff.

¹⁸ DN XVI: 370. HR VIII: 424.

¹⁹ HR VIII: 427.

IX

Vi tvingas att i detta sammanhang ta upp ett problem till behandling, som rönt ett visst intresse i den historiska litteraturen, nämligen frågan om det svensk-lybska anfallet på Skåne under förra delen av året.

Tidigt på året 1523 hade ett svenskt-lybskt fälttåg mot Skåne satts igång. Företaget var planerat som ett vinterfälttåg. Hären lämnade Uppsala den 2 januari.¹ Den 6 februari bröt den upp från Jönköping,² alltså dagen efter det att det lybsk-holsteinska förbundet ingåtts. Den 22 februari underrättade Gustav Vasa Lybeck om att fälttåget gick dåligt på grund av att töväder inträffat.³ I två skrivelser till Danzig från den 24 och 26 februari förklarade han sedan, att vädret blivit bättre, då frost inträtt.⁴ Den 11 mars rapporterade de lybska sändebuden i Sverige, att hären nått gränsen till Skåne men att framryckningen ej kunde fortsättas på grund av tövädret och andra orsaker.⁵

Någon gång i mars månad har hären splittrats. En avdelning har dragit till Norge, och med en del av den återstående styrkan har Berend von Melen begett sig till Kalmar för att förstärka belägringstrupperna där. Bergström anser, att man kan fastslå, att han anlant dit mellan den 7 och 19 mars.⁶

Efter mitten av april har Berend von Melen ryckt in i Blekinge med en mindre styrka och lagt landskapet under sig. Den 23 april meddelar han biskop Brask denna framgång. Han omtalar samtidigt, att han på nytt tänker rycka in i Skåne, »ehvad

¹ Fälttåget har blivit föremål för en grundlig och i huvudsak uttömmande behandling av R. BERGSTRÖM, *Det svenska krigståget mot Skåne 1523*, HT 1937 sid. 118 ff.

² R. BERGSTRÖM, a. a. HT 1937 sid. 120.

³ HR VIII: 308.

⁴ HR VIII: 311, 319.

⁵ HR VIII: 333. – Även Clemet Rensel uppger tövädret som orsak till misslyckandet i sin krönika om Gustav Vasa. HSH II sid. 31. – Om Clemet Rensels krönika se SJÖDIN, *Kalmarunionens slutskede etc.* II sid. 313 med anm. 2.

⁶ R. BERGSTRÖM, a. a. HT 1937 sid. 128.

lycka Gud vil oss unne». ⁷ Han har också begärt förstärkning och pengar av Gustav Vasa, ty den 15 maj har riksföreståndaren sänt båda delar enligt hans begäran. ⁸ Gustav Vasa betonar därvid, at han önskade få Skåne »qwiit och frii in, för æn hertoghen eller nogre andre stinga siigh ther i mellom». ⁹

När Gustav Vasa sände Berend von Melen dessa pengar och trupper, hade den senare emellertid företagit sig något, som omintetgjorde Gustav Vasas planer på att få Skåne i sina händer.

Den 7 maj 1523 underrättade Berend von Melen Lybeck om att fälttåget mot Skåne inte lett till resultat, då framryckningen hindrats genom töväder. Man hade varken kunnat komma fram eller tillbaka på grund av vattenmassorna, »so groth water». Men han inrapporterade också, att han slutit ett stillestånd med den skånska adeln. Det skulle gälla till den 24 juni, då förhandlingar mellan representanter för hertigen i Holstein, lybska rådet och båda rikena skulle inledas i Åhus. De gamla hanseatiska privilegierna skulle gälla under stilleståndstiden. »Durch sulk eyn mach kamen en ewigen frede», säger han. ¹⁰

Forskningen har ställt sig tvivlande inför von Melens uppgifter om att fälttåget misslyckats på grund av det tidigt inträdda tövädret. Den har styrkts i sina misstankar genom vissa antydningar i källorna.

När Berend von Melen underrättat Brask om att snösmältningen hindrat fälttågets fullföljande in i Skåne, fällde biskopen, då han vidarebefordrade Berend von Melens uppgift till Gustav Vasa, ett kritiskt yttrande. Han framhåller, sedan han betonat, att han själv haft sina dubier vid ett samtal med riksföreståndaren i Vadstena just på grund av att vårmsältningen ofta inträdde »ved kyndersmessa tidh», att han inte kände till någon

⁷ Linköpings biblioteks handlingar II sid. 186.

⁸ GR I sid. 58 f., 60.

⁹ GR I sid. 59.

¹⁰ HR VIII: 403, jfr 415, 414 anm. 1.

större älv i Skåne, än den trupperna överskridit vid Markaryd, och han ställer sig tvivlande till att de skånska åarna kunnat vara så hindersamma. Men han tillfogar genast, att man ingenting kan göra mot Guds försyn och elementen.¹¹ Peder Swarts skildring är fientligt inställd mot de tyska knektarna. Han har med uppgiften om att fälttåget hindrades av snösmältningen, men tillfogar: »Hwre ther om war kan man icke för någon sanning moett eller medh anscriffue».¹² Samtiden har således icke vågat direkt ifrågasätta uppgiften. Peder Swarts försiktiga ställningstagande trots hans fientliga inställning till de tyska soldaterna torde övertygande vittna därom. Det fanns även svenska befälhavare med på tåget, bl. a. Lars Siggesson. Det var Lars Siggesson och Berend von Melen, som den 23 februari 1523 underrättade Brask om att tövädret stoppat fälttåget.¹³

Forskningen har dock tagit fasta på det tvivel, som kommer fram hos Brask och Peder Swart och sökt finna även andra förklaringar till misslyckandet. Folke Lindberg har velat söka förklaringen i en bondefred mellan Skånes och Västergötlands bönder, som omnämnes i en lybsk sändebudsrapport, daterad den 11 februari.¹⁴ Lindberg har emellertid överskattat betydelsen av denna bondefred. Den omnämnes vidare endast i nämnda källa. Rudolf Bergström har avvisat Lindbergs förklaring och därvid framhållit, att rapporten vilar på uppgifter från före den 3 februari, då hären ännu befann sig i Jönköpingstrakten. Rapportören har således inte haft någon kunskap om fälttågets utgång.¹⁵

¹¹ HSH XVII sid. 75 ff. Ifråga om Lindbergs tolkning av Brasks uttryck om de skånska åarna jfr BERGSTRÖM, a. a. HT 1937 sid. 124 anm. 5.

¹² Peder Swart, Konung Gustaf I:s krönika, ed. Edén, sid. 61.

¹³ HSH XVII sid. 75 ff. Lars Siggesson hade dock i viss mån ett liknande förflutet som von Melen. Se G. CARLSSON, Peder Jakobsson Sunnanväder, HVSLÄ 1948–1949 sid. 89 anm. 5. Liksom Berend von Melen hade han kontakter med Lybeck 1522–1523. Jfr nedan sid. 228.

¹⁴ F. LINDBERG, Bondefreder under svensk medeltid, HT 1928 sid. 28 ff.

¹⁵ R. BERGSTRÖM, a. a. HT 1937 sid. 123 f.

Själv menar Bergström, att Berend von Melen inte kunnat fullfölja fälttåget bl. a. på grund av missnöje bland de värvade tyska knektarna, som av Gustav Vasa avlönats med klippingar, ett mynt, som de inte uppskattade. Han stöder detta framförallt på några yttranden om förhållandena inom expeditionsstyrkan i de lybska sändebudens rapporter från Sverige den 10 januari och 26 februari samt i ett brev från Gustav Vasa till Danzig, även det från den 26 februari.¹⁶ Yttrandena vittna dock inte om någon upprorsstämning bland soldaterna. Även under von Melens återupptagna fälttåg i april-maj skulle förhållandena varit likartade enligt vad Bergström hävdar med stöd av ett par brev från Gustav Vasa till Berend von Melen.¹⁷ Stämningen skulle också då ha varit i det närmaste upprorisk. Bergström tecknar Berend von Melens belägenhet i maj i mörka färger: »Utan ryteri, utan medel att tillfredsställa krigsfolkets penningkrav, oviss om riksföreståndarens intentioner beträffande den äskade hjälpen och omgiven av en missnöjd för att icke säga upprorisk soldatesk, kan han knappast klandras». ¹⁸ Utan tvivel har Bergström skildrat Berend von Melens belägenhet mörkare än materialet medger. Det finns inga uppgifter, som tillåta oss att beteckna soldatesken som upprorisk. Detta innebär emellertid inte att Berend von Melen ej skulle haft problem med soldaternas avlöning, eftersom Gustav Vasa önskade betala med klippingar. Bergströms påpekanden äro visserligen beaktansvärda, men de få inte överdrivas.

En sak måste vidare betonas. Berend von Melen har endast påstått, att fälttåget februari-mars inte kunnat fullföljas på grund av tövädret. Fälttåget mot Skåne i april-maj har han tydligen aldrig satt i gång utan i stället slutit stillestånd. Att betvivla uppgiften om att februari-marsfälttåget misslyckades

¹⁶ R. BERGSTRÖM, a. a. HT 1937 sid. 126 f.

¹⁷ GR I sid. 58, 60.

¹⁸ R. BERGSTRÖM, Stilleståndsavtalet mellan Berend von Mehlen och det skånska ridderskapet våren 1523, HT 1942 sid. 387.

av uppgiven anledning, ha vi ej möjlighet, isynnerhet som inte ens samtiden vågat göra det. Gustav Vasa, Lars Siggesson, Hans Brask och Peder Swart representera denna samtid. Berend von Melens rapport till Lybeck tyder inte heller på några andra svårigheter än tövädret. Han berättar, att hären hade nått gränsen och fortsätter: »und wy legen dar gans starke und hadde gerne in dat landt gewesen», om inte tövädret kommit ivägen.

Fråga om det senare fälttåget ligger problemet annorlunda till. Varför slöt Berend von Melen stilleståndet med den skånska adeln? Bergström har, såsom ovan nämndes, hävdad, att situationen varit kritisk i hans truppstyrka. Han har inte haft tillräckligt med ryttare och inte haft pengar till solden. Själv säger von Melen i brevet till Lybeck, att han ryckte in i Blekinge »myth eyn kleyn hupen folkes» men snabbt fick hela landskapet i sina händer. Skulden till att något infall i Skåne ej kom till stånd, skulle alltså ligga hos Gustav Vasa, som inte understött Berend von Melen tillräckligt.

Men det var skåningarna, som önskade stillestånd i väntan på att läget skulle klarna.¹⁹ Berend von Melens ställning i Blekinge var inte hotad. Han hade landskapet i sina händer även i fortsättningen och kunde inväntat understöd. Skulle han då ha till den grad misströstat om att Gustav Vasa komme att uppfylla hans krav på hjälp, att han fördenskull uppgett planen? Därpå finns det inte någonting, som tyder. Han kände både Brasks och Gustav Vasas intresse för Skånes erövring.²⁰

Det finns däremot vissa egendomligheter i Berend von Melens handlande vid denna tid, som förtjäna att uppmärksammas.

Berend von Melen, som varit i Kristian II:s tjänst vid erövringen av Sverige, och som länge försvarat Ståkeborg för hans räkning under befrielsekriget,²¹ hade under 1522 trätt i Gustav

¹⁹ R. BERGSTRÖM, a. a. HT 1942, sid. 385.

²⁰ Jfr Gustav Vasas proklamationer till invånarna i Skåne och Halland och till adeln i Skåne, Halland och Blekinge från den 22/4. GR I sid. 48 ff., 50 ff.

²¹ G. CARLSSON, En stridsskrift af Berend von Melen mot Gustav Vasa, NTBB 1918 sid. 12 ff.; *dens.*, Peder Jakobsson Sunnanväder, HVSLÅ 1948–1949, sid. 89.

Vasas tjänst efter kapitulationen på Stäkeborg.²² 1523 åtnjöt han av allt att döma riksföreståndarens fulla förtroende. Det är emellertid sannolikt, att han genom sitt inträde i svensk tjänst också kommit i nära kontakt med Lybecks ledande män. Vi skola sammanställa en rad uppgifter, som tyda därpå.

1522 vistades Berend von Melen i Lybeck från den 7 september till den 22 oktober som befälhavare för en svensk flotta, vilken samarbetat med städernas.²³ När han lämnade staden tillsammans med den andra lybska undsättningsexpeditionen den 2 oktober, hade han, enligt vad han uppger i sitt brev till Lybeck den 7 maj 1523, stadens befallning att företa fälttåget mot de skånska provinserna.²⁴ Förmodligen hade han således redan under vistelsen i Lybeck designerats till överbefälhavare, något som förklarar, att Bernt Bomhouwer och Herman Plonnies, sedan de organiserat fälttåget, utsågo Berend von Melen till överbefälhavare. I sin rapport till Lybeck säga de sig ha utnämnt Berend von Melen till överbefälhavare för fälttåget. Det heter i denna rapport: »In dem aftoge hebben wy van den gestrengen heren Bernt van Melen, so aver berurten toch to overste velthern gesat».²⁵

Sjödin har dragit fram en uppgift, som visar, att Berend von Melen redan i juni 1522 var »i kompanjonskap med Kort Konig

²² Utförligt behandlas släktens inflyttning till Norden och Berend von Melens övergång i Gustav Vasas tjänst av E. HILDEBRAND, *Gustav Vasa och Berend von Melen*, HT 1901 sid. 245 ff., G. CARLSSON, a. a. NTBB 1918 sid. 2 anm. 2, 12 ff., L. SJÖDIN, *Kalmarunionens slutskede*, II sid. 358 f.

²³ L. SJÖDIN, *Kalmarunionens slutskede*, II sid. 460, 470.

²⁴ HR VIII: 403. Jfr Clemet Rensels krönika. HSH II sid. 25 f. Rensel menar tydligen, att lybeckarna genom inställsam behandling helt fått honom i sina händer under sommarens flottexpedition i Östersjön. Sedan Bornholm tagits med storm, diktades en visa om erövringen, i vilken Berend von Melens insatser vid erövringen prisades. Efter Bornholms erövring förmådde lybeckarna von Melen att med hela den svenska flottstyrkan följa med till Lybeck, där besättningen gjorde slut på sin proviant, så att förråden måste förnyas. Besättningens sold måste von Melen dessutom utbetala »i guld och lybskt mynt», vilket allt var till ej ringa skada för Gustav Vasa, menar Clemet Rensel.

²⁵ HR VIII: 320.

och Herman Iserhel». Han räknar med att von Melen ännu tidigare kan ha haft kontakt med dem, och han framlägger en förmodan om att det kan ha varit Berend von Melen som lybecarna 1522 tänkte sig som en svensk »dauphin».²⁶ När Bernt Bomhouwer och Herman Plonnies landstego på Djurgården, möttes de slutligen av Berend von Melen och Lars Siggesson, vilken senare även varit med i Lybeck. De hade skyndat från Söderköping landvägen för att ta emot dem.²⁷

Den 7 maj sände Berend von Melen Lybeck sin rapport om det med den skånska adeln slutna stilleståndet.²⁸ Men först den 12 maj underrättade han biskop Brask därom i ett utförligt brev.²⁹ Då hade Lybeck redan fått hans brev från den 7. Den 11 maj vidarebefordrade nämligen staden det i avskrift till konung Fredrik,³⁰ och den 15 maj sändes avskrifter av det till Rostock och Danzig.³¹ Utan tvivel har von Melen ansett det vara av särskild vikt att snabbt underrätta Lybeck om stilleståndet. Lybeck skyndade sig i sin tur att underrätta bundsförvanten Fredrik, vilken själv den 4 maj från Odense skrivit till befälhavarna över de svenska och lybska styrkorna, som stodo vid gränsen till Skåne med begäran, att de inte skulle företa sig något fientligt mot Skåne, Halland och Blekinge, sålänge Fredrik inte fått Själland i sin makt och provinsernas befolkning inte tagit ställning till honom. Han återopade, att han var i förbund med Lybeck samt de vendiska, pommerska och preussiska hansestäderna.³² Tidigare hade Fredrik den 7 april riktat ett liknande brev till isynnerhet krigsbefälet i Sydsverige, kravet på överksamhet då motiverat med att man borde invänta förhandlingar

²⁶ L. SJÖDIN, Kalmarunionens slutskede, II sid. 408 f.

²⁷ L. SJÖDIN, Kalmarunionens slutskede II, sid. 472.

²⁸ HR VIII: 403. Originallet antagligen förlorat; bevarat i avskrift i Rostock och Danzig. R. BERGSTRÖM, a. a. HT 1942 sid. 384 anm. 7.

²⁹ GR I sid. 295 ff. För datering C. F. ALLEN, a. a. IV: 2, sid. 545 anm. 3.

³⁰ HR VIII: 406.

³¹ HR VIII: 409, 410.

³² HR VIII: 397.

mellan honom, danska riksrådet och de vendiska städerna, med vilka han var i förbund.³³ Danske konungen önskade således, att alla fientligheter mot de skånska provinserna skulle stoppas, sedan han hade utsikter att själv komma i besittning av landskapet, där Tyge Krabbe verkade för honom.³⁴

Berend von Melen har inte heller uppfattat sig själv som enbart företrädande svenska intressen. I sitt brev till Lybeck från den 7 maj omnämner han erövringen av Blekinge, vilken han utfört för Sveriges och Lybecks räkning. Annorlunda heter det i brevet till biskop Brask av den 23 april, där han meddelar Blekinges erövring. Vi parallellställa de åsyftade ställena.

Till Lybeck 7/5 1523

»ick hebbe . . . dat gantze landt gewilliget, und se sick dem ryke van Zweden und dem ersamen und wisen radt van Lybeck tho der hant gegeben und em gswaren hebben, leven und sterwen by en und nummermer truwe edder holt tho syn dem konink van Dennemarken».

Till Brask 23/4 1523

»Werdige Fader och Nådige Herre och synnerlige gode wänn wärdiges att ville wetta för tiende att Lyckå Länn Rottneby och alla Blekungs land ähr mig gangne tilhande och sworit mich hulscap, på min Herre och Crones wegna».³⁵

Skillnaden är uppenbar. Medan det i brevet till Brask heter, att blekingarna ha svurit Berend von Melen trohet å Gustav Vasas och svenska kronans vägnar, heter det i brevet till Lybeck, att de ha givit sig under Sverige och rådet i Lybeck. Härtill kommer, att Berend von Melen i brevet till Brask om stilleståndet den 12 maj förklarar, att vid Åhusförhandlingarna den 24 juni komme, tydligen genom skiljedom, att avgöras, till vilket av rikena Skåne och Halland skulle höra. I detta avgörande hade båda parter att finna sig.³⁶ Men von Melen nämner ingenting

³³ ST IV: 9, HR VIII: 362.

³⁴ C. F. ALLEN, a. a. IV: 2 sid. 28 f.

³⁵ Linköpings biblioteks handlingar, II sid. 186.

³⁶ GR I sid. 295 ff.

därom i brevet till Lybeck den 7 maj, när han i det redogör för avtalet. Inte heller de danska förhandlingarna beröra någon sådan skiljedom i sin redogörelse för stilleståndsöverenskommelsen.³⁷ Det synes därför snarast vara fråga om en förvanskning av Berend von Melen för att förhindra, att han fick stämningen i Sverige emot sig.³⁸ När Brask fått von Melens brev och den 20 maj skrev till rikets råd, omnämner biskopen hans brev och meddelar nyheten om stilleståndet. Därtill fogar han den ganska skarpa kommentaren: »Aldrig haffue svenske men noget fongit aff danske med dectingen». Med detta yttrande hade han klarlagt sin hållning till Åhusmötet – »ee huad eder nw taeckis at göra». Han hade emellertid ändå samlat litet material om förhållandet mellan Sverige samt Skåne och Halland i äldre tid, vilket han bifogade.³⁹

Mest talande är kanske dock den mening Berend von Melen tillfogar efter stilleståndsredogörelsen i brevet till Lybeck den 7/5, lämpligen parallellställd med motsvarande mening i brevet till Brask den 12/5.

7/5

»Durch sulk eyn mach kamen
en ewigen frede».

12/5

»Huem tha Skaane oc Halland
med retzins twang tilfallendis
varder then skal sig late at
nöya».

Det torde vara ganska säkert, att meningen i Berends Lybeck-brev just ger uttryck åt vad som vid denna tid var målet för Lybecks nordiska politik, likaväl som den inte står att förena med Gustav Vasas och Brasks intentioner. Vid strängnäsförhandlingarna i juni 1523 tala de lybska sändebuden också om att man måste komma »to eynem langen, bostendiggenn frede».⁴⁰

³⁷ HR VIII: 410.

³⁸ R. Bergström har först påpekat denna ööverensstämmelse ifråga om skiljedomen och ställt sig tvivlande till uppgiften. R. BERGSTRÖM, a. a. HT 1942 sid. 387.

³⁹ GR I sid. 292 ff.

⁴⁰ HH 26: 2 sid. 6.

Slutligen har Berend von Melen i brevet till Brask utlämnat en punkt i överenskommelsen som visserligen inte hade något direkt intresse för Sverige men dock borde tagits med. I brevet till Lybeck meddelas nämligen, att handelsförbindelserna med Skåne, Halland och Blekinge med undantag för Malmö och Landskrona under stilleståndstiden få återupptagas enligt de gamla hanseatiska privilegierna. När Lybeck skyndade sig att sända avskrifter av Berends brev till Rostock och Danzig, tillfogade det, att det nu inte längre funnes någon orsak att låta bli att handla med vännerna i Östersjön. Lybeck hade då varit utestängt från Skånemarknaden och fiskerilägren liksom från handeln på de skånska provinserna i två år.⁴¹

I sin rapport om Skånefälttåget av den 26 febr. 1523 använda de lybska sändebuden i Sverige uttrycket »oversberurte toch beth up den Szundt».⁴² Uttrycket är i hög grad belysande för Lybecks planer med fälttåget. Kristian II:s herravälde över sundet skulle omintetgöras för framtiden. Gustav Vasa har antagligen tvingats finna sig i att tjäna Lybecks syften och deltaga i ett krigsföretag, som ur hans synpunkt måste innebära, att landets militära tillgångar sattes in i ett företag, vilket inte kunde anses förenligt med den svenska befrielsekampens närmast till hands liggande mål. Själv hade han förmodligen, såsom Bergström framhållit, i stället önskat erövra Finland.⁴³

Fälttåget hade planlagts av Lybeck 1522 och startats av dess sändebud från Uppsala i januari 1523 som ett företag mot fienden Kristian II. Säkerligen voro lybeckarna beredda att själva ta kontrollen över Skånemarknaden och den skånska Öresundskusten för att få den holländska handeln under kontroll. Genom förbundet mellan Lybeck och Holstein, som syftade till ett tronskifte i Danmark, kom fälttåget i ett annat läge. I förbundsfördraget hade Lybeck förpliktigt sig att inte göra anspråk på

⁴¹ R. BERGSTRÖM, a. a. HT 1937 sid. 115.

⁴² HR VIII: 320.

⁴³ R. BERGSTRÖM, a. a. HT 1937 sid. 118.

några erövringar för egen del. En svensk-lybsk erövring av Skåne var således inte förenlig med förbundsfördraget från den 5 februari. Men fälttåget kunde dock motiveras, sålänge kampen mot Kristian II inte lett till några avgörande framgångar för Fredrik.

Genom Kristians flykt den 13 april blev läget helt förändrat. Lybeck kunde inte längre försvara ett förnyat svenskt-lybskt anfall på Skåne och Halland, om det inte ville företa fälttåget för att erövra provinserna åt Fredrik I. Att fälttåget skulle kunna genomföras med ett sådant syfte, var en orimlighet på grund av Gustav Vasas och Hans Brasks intentioner.

Redan under tiden närmast efter att hertig Fredrik valts till konung i Danmark den 26 mars, har frågan om det svensk-lybska fälttåget mot de skånska provinserna aktualiserats. Det framgår av det förut berörda brev, som konung Fredrik tillställde Sverige från Haderslev omkring den 7 april.⁴⁴

I Haderslevbrevet heter det, att konung Fredrik överenskommit med Lybeck och de vendiska städerna så, att staden med sina vänners och anhängares största möjliga hjälp förpliktigt sig att hålla samman med konungen, de tre nordiska rikena och dem själva till evig frid, gagn, bestånd och förbättring. Därpå följer en punkt, som direkt vittnar om att en lybsk aktion varit förutsatt för att klargöra innebörden av det lybsk-danska samförståndet för svenskarna och det lybska krigsfolket i Sverige. Det heter: »huilcket the ether oc theris krigsfolk, the nw ii Swerige liggendis haffuer, tillscriffue lodh, oc er befrycthendis, att samme breffue icke ether tiill hande kommett er, thii vii haffue spurdtt, atth ii ether emod Skone bestyrckett oc forsamblatt haffue, ther att arge oc affbryde thennom, szom ere ett ledemot aff vort rige Danmarck». Konungen påstår således, att Lybeck skulle ha skrivit till brevmottagarna, d. v. s. de svenska biskoparna och krigsbefälet, isynnerhet i Kalmartrakten, samt sitt eget krigsfolk i Sverige för att upplysa dem om

⁴⁴ ST IV: 9.

att staden och konung Fredrik samarbetade till de nordiska rikenas bästa och att detta samarbete även innefattade Lybecks vänner svenskarna. Eftersom han sport, att man drager ihop trupper i Sverige för ett infall i Skåne, fruktar han emellertid, att detta brev icke kommit dem tillhanda. Han ber dem avstå från dessa planer och hålla sig stilla, tills han, danska riksrådet, de vendiska städerna och svenska riksrådet kunnat mötas för förhandlingar i enlighet med vad han, danska riksrådet och de vendiska städerna beslutit.

Vad ha vi nu rätt att anse oss veta på grund av dessa uppgifter? Säkert torde vara, att diskussioner om det svensk-lybska fälttåget mot de skånska provinserna förts mellan Lybeck och Fredrik av Holstein. Lybeck har tydligen därvid garanterat, att deras vänner svenskarna inte skulle utnyttja läget till erövringar från det danska riket och att Sverige liksom Lybeck skulle bistå Danmark med hela sin styrka mot Kristian II. Enligt Fredrik skulle Lybeck också ha skrivit till Sverige och sina där varande trupper för att bekantgöra sina löften.

Utgångspunkten för dessa diskussioner är naturligtvis det lybsk-holsteinska förbundsfördraget. Frågan om det svensk-lybska fälttåget mot de skånska provinserna har emellertid först kunnat bli verkligt aktuell efter konungavalet i Danmark den 26 mars. Fredrik och danska riksrådet måste vid den tiden säkra sig mot överraskningar i slutkampen. Den 29 mars underrättar Fredrik Lybeck om sitt val till dansk konung och begär samtidigt löfte om hjälp av lybeckarna och deras vänner svenskarna vid det förestående angreppet på Själland.⁴⁵ Det ligger nära till hands att anta, att Lybeck i detta sammanhang avgett de löften, som Fredrik åberopar i Haderslevbrevet, och vars riktighet de lybska sändebuden tydligen inte bestredo under Strängnäsförhandlingarna.

Vid samma tid som Fredrik utfärdade Haderslevbrevet, un-

⁴⁵ HR VIII: 354.

derrättade Wilhelm von Melen Gustav Vasa om brodern Berends planer på ett anfall mot Blekinge. Hans brev till Gustav Vasa är daterat den 7 april.⁴⁶ Dessförinnan hade Lybeck den 2 april underrättat Danzig om att fälttåget mot Skåne misslyckats på grund av »marklike upwater und flot».⁴⁷ När Lybeck sände avskrifter av Berend von Melens brev från den 7 maj⁴⁸ till Rostock och Danzig, var det således inte för att meddela dessa städer denna nyhet utan nyheten om att Berend von Melen hade avvecklat det skånska fälttåget genom ett stillestånd, och framförallt, att han därigenom ånyo hade öppnat de gamla handelsförbindelserna med de skånska provinserna. Men redan fyra dagar dessförinnan hade Lybeck sänt Fredrik I en avskrift av brevet för att försäkra honom om att faran för Skåne och Halland nu var ur världen.

Erövringen av Blekinge skedde tydligen med Lybecks tysta gillande, för att man skulle kunna avveckla fälttåget mot de skånska provinserna utan att besvikelsen på svensk sida bleve alltför stor. När det svenska riksrådet under förhandlingarna med de lybska rådsherrarna, som varit fälttågets organisatörer, den 20 juni besvarade Haderslevbrevet, accepterade det helt Fredriks synpunkter och önsknings i brevet liksom Lybecks löften till honom å dess vägnar, men »doch swa at Blekung bliffuer vid then handstrekning oc hyllning, som the för än eder nades breff her komme, vor nadugiste herre oc Swerigis riiche giort haffue», tills något möte komme till stånd, där frågan i vänlighet kunde behandlas och slutgiltigt avgöras.⁴⁹

Detta hindrar dock inte, att Lybeck fortfarande var intresserat av att herraväldet över Öresund kunde uppdelas på två händer, om det kunde ske, utan att staden själv behövde engagera

⁴⁶ R. BERGSTRÖM, a. a. HT 1942 sid. 382. RA. Brev till konungen 1523.

⁴⁷ HR VIII: 358.

⁴⁸ Det förefaller, som om Berend v. Melen daterat brevet till Lybeck dagen innan stilleståndet undertecknades. Enligt HR är stilleståndet slutet den 8 maj »fridages negest na sunte Johannis dage ante portam Latinam». HR VIII: 410.

⁴⁹ ST IV: 13.

sig däri. De inofficiella uppmaningar, som Herman Iserhel i de lybska köpmännens namn riktade till Gustav Vasa den 30 maj och 21 juli om att han borde erövra Skåne,⁵⁰ behöva därför inte vittna om någon allvarlig splittring mellan rådet och köpmännen i Lybeck.⁵¹

Allt tyder således på att Berend von Melen varit ett verktyg för den lybska politiken på våren 1523. Även om man måste acceptera, att tövädret lagt hinder i vägen för det skånska fälttåget i februari–mars, så har man dock anledning misstänka, att hans iver att övervinna svårigheterna inte varit överdriven på grund av det förändrade politiska läget. Att han aldrig startade något fälttåg mot Skåne i april–maj utan i stället slöt stillestånd, torde med ganska stor säkerhet bero på att Lybeck inte längre önskade någon erövring av Skåne i dess namn på grund av stadens förhållande till konung Fredrik, vars bundsförvantskap var av särskilt stort värde för lybeckarna.

X

Under slutet av april eller början av maj hade kallelser utgått till en riksdag i Strängnäs.¹ Kallelserna ha ingenting nämnt om de ärenden, som skulle behandlas. Biskop Brask, som enligt egen uppgift,² inte kunde infinna sig till mötet på grund av sjukdom, misstänkte emellertid, att riksdagen sammankallats för de han-

⁵⁰ HR VIII: 430 och 496. Den 13/12 1523 skriver Wilhelm von Melen till Gustav Vasa och uttrycker därvid en förhoppning om att Skåne skulle förenas med det svenska riket. HSH XXXVIII, sid. 31.

⁵¹ Så BERGSTRÖM, a. a. HT 1942 sid. 389 f.

¹ Inga kallelsebrev ha bevarats. Den 13/5 skriver Brask till Berend von Melen och nämner, att ett herremöte skall hållas i Strängnäs vid pingsttiden. LBH I sid. 141. Den 16/5 nämner han ånyo mötet i ett brev till biskopen i Växiö. HSH XVII sid. 119 f. Själv berör Gustav Vasa i ett brev till Ture Jönsson från den 13/5 det vid pingsttiden stundande herremötet i Strängnäs. GR I sid. 56. Brask ursäktar, att han ej kan infinna sig i brev till Gustav Vasa den 20/5. GR I sid. 290 f.

² GR I sid. 290 f., 292.

seatiska privilegiernas skull.³ Han önskade, att man behandlade denna fråga med en viss försiktighet och menade, att man borde vänta med ställningstagandet tills vidare. I ett postscriptum ger han Gustav Vasa rådet att uppskjuta bekräftelsen med motive- ringen, att han ännu inte erövrat Stockholm och Kalmar och med att riksrådet var ofullständigt.⁴ Kanske hoppades han, att detta fåtaliga råd skulle bli ännu mindre beslutnässigt genom att hans egen frånvaro tillkom. Brask måste således ha miss- tänkt, att Lybeckarna frampressat riksdagen för att få sina privi- legier accepterade och stadfästa.⁵

De lybska rådsherrarna Bernt Bomhouwer och Herman Plon- nis hade kommit till Sverige på hösten 1522 för att dels orga- niserat det svensk-lybska fälttåget mot de skånska provinserna och dels utverka bekräftelse på det lybska privilegieförslag, som Lybeck sänt till Sverige redan med sommarexpeditionen samma år. De hade, som vi sett, helt misslyckats med att få Gustav Vasa till att utfärda privilegiebrevet. Riksföreståndaren hade åberopat riksrådets ofullständighet och uppskjutit frågan till en kommande riksdag, vid vilken tydligen rådet först skulle kompletteras, när Lybeck inte som motprestation ville sluta förbund med honom. Riksdagen uppsköt han två gånger, den sista gången till på köpet på obestämd tid. Under tiden hade det svensk-lybska fälttåget mot de skånska provinserna kommit i ett helt annat läge. För Lybeck blev det nödvändigt att få hela erövringsplanen avvecklad, och det blev av allt att döma Berend von Melens sak. Det stillestånd han slöt med den skånska adeln i början av maj undanröjde den komplicerade politiska situa- tion, om vilken Haderslevbrevet vittnar. Men stilleståndet gav

³ GR I sid. 292.

⁴ GR I sid. 290 f. Jfr även HSH XVII sid. 131.

⁵ När han fick ny anmodan att infinna sig vid riksdagen men i stället sände »sin kansler» med sitt sigill, talar han om »the ärende riket aa rörde ther vi för- modde nu handles skulle». HSH XVII sid. 130. Jfr även Linköpings biblioteks handlingar I sid. 150 (20/5), där Brask talar om »the tysche ther begäre the nya privilegier».

endast respittid. Det politiska problemkomplexet i Norden måste snart bli aktuellt på allvar, om händelserna i Danmark fortsatte att utveckla sig till Fredriks förmån. Lybeck måste då i tid säkra sig vinsten av sin insats i den svenska befrielsekampen, isynnerhet som Fredrik I för staden var oersättlig som bundsförvant. Det är naturligt, att de lybska rådsherrarna i Sverige, sedan fälttåget mot de skånska provinserna avvecklats, koncentrerat sina ansträngningar på att få privilegiefrågan löst. Stockholms-garnisonens belägenhet kom att driva på dessa ansträngningar, som vi skola se. På grund av Lybecks förhållande till Fredrik måste staden dessutom ha varit angelägen om att de politiska förhållandena i Sverige snarast möjligt bragtes till en sådan lösning, som stadens handelspolitiska strävanden åsyftade.

Vårt vetande om vad som skett under veckorna närmast före riksdagen, är ytterst obetydligt. Riksdagen har icke öppnats förrän efter pingsten. Före riksdagen har riksföreståndaren förhandlat med de lybska rådsherrarna på Svartsjö.⁶ De ha sedan begett sig till Stockholm med hans »weten vnnd vulbort» för förhandlingar med garnisonen där om kapitulation men i god tid återvänt till Strängnäs för att kunna närvara vid riksdagen.⁷

Den lybska sändebudsberättelsen, av Paul karakteriserad som »Tagebuch der Gesandtschaft der Lübeckischen Ratsherren Bernd Bomhauwer und Hermann Plonnies in Schweden»,⁸ uppger, att riksdagen började den 2 juni. Så snart den samlats, tycks man ha kompletterat riksrådet. Utom electi i Skara, Strängnäs och Västerås invaldes ett antal världsliga stormän.⁹ Dessa nya världsliga rådsmedlemmar anser Bergström ha utsetts inom en grupp av stormän, som inte anslutit sig till Stureregimen. Sture-släktens anhängare voro nämligen med Peder Jakobsson Sunnanwäder som ledare inflytelserika i rådet.¹⁰

⁶ HH 26: 2 sid. 1.

⁷ HH 26: 2 sid. 1.

⁸ J. PAUL, Lübeck und die Wasa im 16. Jahrhundert, sid. 4 anm. 2.

⁹ HH 26: 2 sid. 1 f.

¹⁰ R. BERGSTRÖM, a. a. sid. 96 f.

Denna Bergströms uppfattning vilar dock på alltför osäker grund. Stensson påpekade i sin avhandling, att två av de nyvalda riksråden varit pålitliga Stureanhängare ännu 1520.¹¹ Vi ha näppeligen möjlighet att göra någon sådan distinktion mellan stureanhängare och sturemotståndare vid Strängnäsriksdagen 1523.

Bland invalen tilldrar sig däremot ett särskild uppmärksamhet, då det var absolut oförenligt med landslagens bestämmelser, nämligen Berend von Melens. Visserligen var han i juni 1523 förlovad med Gustav Vasas syssling, änkan Margareta Eriksdotter Vasa, men denna anknytning till Vasasläkten, vilken befastes genom äktenskap den 4 oktober 1523,¹² kan inte förklara hans inval. Efter von Melens flykt hävdade Gustav Vasa, att han hade erhållit både maka och rådsämbete av kunglig nåd och mot deras önskan, som dessa angelägenheter angingo. Dessa uppgifters riktighet förnekade Berend i sin stridsskrift mot konungen.¹³ Att Gustav Vasa genomdrivit hans val till råds-herre är sannolikt, och orsaken därtill måste ha varit den roll, som han spelade i de politiska avgörandena vid denna tid genom sina lybska förbindelser.

I samband med rådsherrevalen har riksföreståndaren tillerkänts främsta platsen i rådet, varigenom han fick rang och värdighet framom biskoparna, »vilket förut aldrig hänt» enligt den lybska sändebudsberättelsen.¹⁴ Detta tyder på att riksföreståndaren var fullt beredd att ta den politiska ledningen i egna händer.

Dagen efter, d. v. s. den 3 juni, kallades de lybska rådsherarna till det svenska riksrådets förhandlingar av Berend von Melen och Erik Fleming.¹⁵ Under riksrådets sammanträde fram-

¹¹ R. STENSSON, Peder Jakobsson Sunnanväder och maktkampen i Sverige 1504–1527, sid. 249 ff.

¹² G. CARLSSON, a. a. HVSLÄ 1948–1949 sid. 89 anm. 4.

¹³ G. CARLSSON, a. a. NTBB 1918 sid. 15.

¹⁴ HH 26: 2 sid. 2.

¹⁵ HH 26: 2 sid. 3 ff.

lade de kravet på att de utlovade privilegierna skulle bekräftas, då riksrådet var fulltaligt, och på ett elegant sätt betonade Bernt Bomhouwer, att lybeckarnas tålmod nu var slut. »Beth to dessem dage» hade det räckt, men nu tvivlade han emellertid inte på att privilegierna skulle bekräftas. Ett lybskt privilegieförslag, som upplästes, överlämnades till Berend von Melen, som var den, som främst förde ordet på den svenska sidan. Riksrådet förklarade sig berett att inom kort lämna sitt svar.¹⁶

Förhandlingarna den 3 juni synes Bernt Bomhouwer ha avslutat med ett tal, vari han skall ha yttrat följande anmärkningsvärda ord: »dat itz de tit des wandels, der menn gebruken moste vmme jn korter tit to eynem langen, bostendigenn frede toka-menn».¹⁷ Vi måste emellertid först ta ställning till den lybska sändebudsberättelsen som källa för förhandlingarna på strängnäsriksdagen, innan vi kunna bedöma innebörden i detta uttryck.

Alltsedan Tunbergs skrift om Gustav Vasas konungaval har man betraktat de lybska rådsherrarnas dagboksformade rapport som huvudkällan för vårt vetande om konungavalet 1523. Man har dock därvid sett bort ifrån en sida hos sändebudsberättelsen, nämligen dess karaktär av officiell rapport om vad som skett i Strängnäs. Därav bör följa, att den inte gärna kan avslöja någonting direkt om vad som försiggått bakom kulisserna. Ha de lybska sändebuden arbetat för Gustav Vasas konungaval i Strängnäs, kunna vi knappast vänta oss att finna några öppna uttalanden därom i denna källa. I den rådande politiska situationen i Norden skulle det ha varit oklokt. Sändebuden måste naturligtvis räkna med att rapporten kunde komma i obehöriga händer, t. ex. under överfarten över Östersjön, där Sören Norby var ett ständigt oroselement. Förhållandet till Danmark och förbundet med Fredrik I förbjöd dem att begå en sådan oförsiktig-

¹⁶ HH 26: 2 sid. 2 ff.

¹⁷ HH 26: 2 sid. 6.

het. De voro utan tvivel alltför tränade i diplomatiska värv för att kompromettera sig och sin stad.

Vi återgå nu till Bernt Bomhouwers ovan citerade yttrande: »Detta är den tidpunkt för handling, som man måste utnyttja för att på kort tid komma till en lång beständig fred.» Vi ha här inte att göra med någon tom fras, som Bernt Bomhouwer stoppat in i sitt tal. Det är i stället fråga om politisk påtryckning i diplomatisk form. De som förstodo tyska, förstodo säkert också innebörden däri. Man måste då först fråga sig, om han med sitt uttryck endast åsyftade privilegiernas bekräftande. Därvidlag är det värt att framhålla, att privilegiefrågan redan hade nått sin lösning vid dagens förhandlingar. Bomhouwer hade hävdad, att han inte tvivlade på att privilegierna skulle bekräftas, sedan rådet nu kompletterats, förslaget hade lästs upp och överlämnats till Berend von Melen för granskning på begäran av det svenska riksrådet och svar hade man lovat lämna med det snaraste, då Bomhouwer fällde sitt yttrande under ett anförande, varmed han avslutade dagens förhandlingar. Allt tyder på att han därmed åsyftade en politisk handling, som skulle kunna skapa en bestående fred mellan de nordiska rikena. Det är skäl att i detta sammanhang också erinra om Berend von Melens yttrande, att han genom sitt stillestånd med den skånska adeln, som stadgade gemensamma förhandlingar mellan de nordiska rikena och Lybeck om de skånska provinserna, skapade förutsättningar för »en ewigen frede».

Man skulle väntat, att dagboken i det följande genom sina redogörelser för vad som skedde, skulle gett klaggörande upplysningar om innebörden i Bomhouwers avslutningsanförande. Så är emellertid inte fallet. I dagboken följer en lucka i redogörelsen för strängnäsförhandlingarna, som omfattar den 4 och 5 juni. Den 6 juni återupptages rapporterna fullständigt oförmedlat med redogörelsen för Gustav Vasas val till konung under rubriken *Electio Gustau*.¹⁸

¹⁸ HH 26: 2 sid. 6.

Tor Berg menar, att när de lybska sändebuden fick beskedet, att de inom några dagar skulle få svar i privilegiefrågan, så underförstods det, »att konungaval under mellantiden skulle ske». Han fortsätter: »Lybeckarna måste sålunda tillsvidare hålla sig stilla, och rådsherrarna, utom naturligtvis Gustav Vasa, fingo den 4 och 5 juni ostört ägna sig åt valförberedelser.»¹⁹ Att man begärde några dagars uppskov med svaret i privilegiefrågan, berodde, såsom framgår av de senare diskussionerna om vissa artiklar i det lybska förslaget och såsom också uppgavs av riksrådet den 3 juni, på att man ville grundligare sätta sig in i artiklarna, innan de bekräftades. Inte heller kan man av den lybska sändebudsberättelsens tystnad om vad som skedde den 4 och 5 juni, draga slutsatsen, att de båda rådsherrarna då höllo sig stilla.

Av sändebudsberättelsen framgår, att de svenska riksråden under dessa båda dagar diskuterat frågan om ett svenskt konungaval. Under den 6 juni berättar de lybska rådsherrarna, att man den 5 juni underrättat Gustav Vasa om den stundande valakten.²⁰ Lybeckarna ha alltså följt med vad som hände. Diskutabelt är emellertid, om vi överhuvudtaget böra betrakta sändebudsberättelsen som huvudkällan för bakgrunden till konungavalet i Strängnäs den 6 juni. Det finns nämligen en källa till, fast inte så utförlig men kompletterande sändebudsberättelsens lucka. Den har förbisetts av forskningen. Tunberg berör den i en not. I ett brev från electus i Skara, Magnus Haraldsson, till Hans Brask berättar den förre, vad som hänt i Strängnäs. Brevet är daterat den 14 juni. Vi återge det väsentliga partiet efter A 7 i RA, då trycket i HSH är felaktigt.²¹

¹⁹ T. BERG, Sveriges riksdag, I: 2 sid. 60.

²⁰ HH 26: 2 sid. 7.

²¹ A 7, RA, HSH XVII sid. 132 ff., S. TUNBERG, a. a. sid. 40 anm. 2. Tunberg har rättat flera felläsningar men behållit »in maiorem regem prouincie», vilket är felläsning för »in maiorem regni perniciem», varigenom innebörden blir klar.

»Ponderato ligamine, quod inter se vinxerant dux Holzscacie, electus in regem dacie etc., ex una et Lubicenses partibus ex altera, timebamus in consulatu subordinacionem de introductantibus (läs: subornacionem de introduccione)²² eiusdem ducis aut filii sui in maiorem regni perniciem, quam hactenus forte perpessum est, sicut quidam ex nostris subodorare potuerunt ex dominorum Lubicensium nobiscum constitutorum coloratis verbis obductas (ut ita dicam) pre se minas ferentibus, propter quod electione noui regis solenniter celebrata necessitati fuimus in articulos Lubicenses nedum consentire verumetiam ad eorum arbitrium nostrorum appositione sigillorum desiderata confirmare, preter articulum de mercantiis exterminandis, quem limitauimus ad metas antique consuetudinis per nostros predecessores approbate».

Tunberg kommenterar i noten detta dokument helt kort med att farhågor »för Lybecks alltför nära anslutning till den nye konungen i Danmark» haft betydelse för privilegiefrågans avgörande, enligt vad Magnus Haraldsson antyder – »tyvärr i synnerligen dunkla ordalag».

Innehållet är emellertid inte så dunkelt, som Tunberg påstår. Magnus Haraldsson lägger klart och tydligt fram de motiv, som framdrevo såväl konungavalet som privilegiernas bekräftande. Man har i rådet – in consulatu – övervägt betydelsen av det fördrag, som slutits mellan hertigen av Holstein, rex electus i Danmark, och Lybeck. Detta tyder på att Haderslevbrevet anlänt senast vid riksdagens början. I sitt svar på Haderslevskrivelsen förklarade det svenska riksrådet, att man fått den »nw i neste förlidne daga».²³ Vi få veta, att de lybska rådsherrarna även varit närvarande – domini Lubicenses nobiscum constituti. Det framgår dock inte med säkerhet, att de varit närvarande vid förhandlingarna i rådet. Det kan också vara så, att Magnus Ha-

²² Spegelbergs avskrift av brevet i Brasks registratur har »subordinacionem de introductantibus». Prof. G. Carlsson har vid ett samtal fäst min uppmärksamhet på att Spegelberg här måste ha gjort sig skyldig till en felskrivning. »Subordinacio» bör stå i stället för »subornacio». Jfr Du Cange, som upptar »subordinatio, pro subornatio». »Introductantibus» torde då, också enl. prof. Carlsson, böra läsas »introduccione». Med dessa rättelser blir meningen fullt begriplig.

²³ ST IV: 13 (20/6 1523).

raldsson endast åsyftar, att de vistades i staden. Men allt tyder dock på att de under förhandlingarna efter den 3 juni, då av sändebudsberättelsen att döma denna dag endast kommit att utgöra förberedelsen för de kommande förhandlingarna den 4 och 5, låtit undfalla sig »färgade yttranden» till några av riksråden, innebärande (så att säga) dolda hotelser. Med läsningen »subornacionem introduccione» blir innebörden i deras antydningar, som rent av antagit hotelsernas form, otvetydig. Man har i rådet på grund av dessa yttranden till några av riksråden fruktat en hemlig överenskommelse (subornacio), som gick ut på att införa Fredrik eller hans son i riket till större skada, än förut varit fallet. Men det framstår då även som otvivelaktigt, att Magnus Haraldsson förklarar, att konungavalet beslöts under intryck av de lybska rådsherrarnas hotfulla antydningar.

Det är således de lybska sändebuden, som genom sina beräkande hotfulla antydningar om vad Sverige hade att vänta sig, framdrevo konungavalet. Bernt Bomhouwers yttrande den 3 juni, att det nu var tid att handla, om man skulle uppnå en lång och beständig fred, visar sig ha inneburit, att svenskarna borde skrida till skyndsamt konungaval, om de ville rädda sin självständighet. Unionens återupprättande var inte den lybska politikens mål. Tvåstatssystemet var ur lybsk synpunkt fördelaktigare. Rikena kunde spelas ut mot varandra, greppet om handeln kunde bli hårdare. När nu danska regeringen satt igång sin aktion för unionens återupprättande, var det för Lybecks del av intresse att ställa Danmark inför ett Sverige, som redan hade valt självständigheten i stället för unionen och var fast beslutet att försvara den. Förbundsfördragets lybska förpliktelse var därmed effektivt neutraliserad.

Enligt den lybska berättelsen fick Berend von Melen efter valakten det svenska riksrådets uppdrag att hämta Gustav Vasa till rådet. När man den 5 juni varskott honom om morgondagens val, hade han enligt tidens sed gjort tillbörliga undanflykter, framförallt genom att hänvisa till sitt ringa ursprung. Sedan han

mottagit budskapet om valet, begav han sig jämte von Melen till de lybska rådsherrarna för att inhämta deras uppfattning. Dessa styrkte honom genom att framställa valet som Guds verk, varav följde, att en vägran att mottaga det måste få svåra konsekvenser för riksföreståndaren. Han insåg det och fortsatte till riksråden, där han böjde sig för den gudomliga viljan. Så följde hyllningen och utväxlingen av ederna. Men innan denna märkliga dag var slut, inträffade ännu en anmärkningsvärd händelse. Hos de lybska rådsherrarna infann sig en deputation av svenska riksråd, till vilken även hörde Berend von Melen. Man framförde budskapet om valet, men man hade även ett annat meddelande. Man hade nämligen beslutit, att »to ewigenn tidenn» icke välja någon utlänning till konung eller gubernator, och man begärde, att sändebuden skulle meddela rådet i Lybeck detta vid sin hemkomst.²⁴ Detta beslut var också sådant, att det överensstämde med Lybecks handelspolitiska planer och bör ha mottagits med stor tillfredsställelse.

I ett brev till Berend von Melen den 22 jan. 1525 förklarade Gustav Vasa, »ath wij thetta regimente och welle aldrig hadom tagit paa oss, huar wij icke hadom följt edher raadt epher».²⁵ Uttalandet har sin stora betydelse ur den synpunkten, att det visar, att Gustav Vasa varit utsatt för bearbetning av Berend von Melen. Berend hade, enligt vad vi ovan sökt visa, under det skånska fälttågets sista skede uppenbart tjänat Lybecks politiska strävanden och hade direkt från detta fältttåg begivit sig till Stockholm för att delta i riksdagen. Att han även där tjänat den lybska politiken synes sannolikt. När Brask den 13/5 i brev till Berend von Melen berörde den stundande riksdagen, tillfogade han, att han ansåg det lämpligt, att Berend vore närvarande, då han förmodade, att det vore »Göstaff och the lybsche Herrer till vilja för månge saker schull».²⁶ Den framträdande

²⁴ HH 26: 2 sid. 7 f.

²⁵ GR II sid. 8.

²⁶ Linköpings biblioteks handlingar, I sid. 141 f.

roll Berend von Melen kom att spela vid riksdagen, vittnar om att Brask hade mera rätt häruti, än han förmodligen tänkt sig. Kungamakare kan man inte gärna nämna Berend von Melen, men ett redskap för den lybska diplomaten måste han ha varit.

Gustav Vasa påstod i brevet till von Melen i januari 1525, att han aldrig skulle ha axlat konungabördan, om inte Berend von Melen hade manat honom därtill. Man måste fråga sig, om Gustav Vasa då inte själv hade räknat med att bli konung. Forskningen har genomgående besvarat denna fråga så att han inte kunnat undgå att tänka sig in i att han skulle bli rikets konung. En annan sak är däremot, om han själv i maj månad 1523 tänkt sig ett konungaval. Förmodligen hade det ur Gustav Vasas synpunkt legat bättre till att vänta, tills riket var helt befriat, d. v. s. tills han fått även Stockholm och Finland i sin hand. I rundskrivelsen om konungavalet heter det: »hopes oss innan korta dagha faa good enda paa Stokholms stadt ok sloth teslikes ok finlandth».²⁷ I och med att hela riket var fritt, skulle Gustav Vasas ställning blivit aktuell av sig själv. Hans position efter rikets fullständiga befrielse skulle ha varit mycket starkare än i juni 1523. Med sin politiska saktighet kan Gustav Vasa inte ha undgått att inse detta, vilket rundskrivelsen om valet på sitt sätt bekräftar.

XI

Stockholms kapitulation var säkerligen en av huvudfrågorna vid Svartsjöförhandlingarna. Inför dessa förhandlingar hade biskop Brask den 20 maj rått Gustav Vasa att uppskjuta privilegiebekräftelsen med bland annat den motiveringen, att Stockholm och Kalmar ännu befunno sig i fiendehand.¹ Man torde kunna räkna med att Gustav Vasa utnyttjat detta råd i den mån han funnit det möjligt.

²⁷ GR I sid. 65.

¹ GR I sid. 291.

Stockholmsgarnisonens kapitulation hade blivit aktuell i och med året 1523. Blockaden av staden blev nämligen effektiv, först sedan den andra lybska undsättningsexpeditionen anlät i november 1522, och med 1523 avbrötos garnisonens förbindelser med yttervärlden helt. Den 29 november gjorde Sören Norby, som Kristian II förlänat större delen av Finland mot skyldighet för honom att bland annat årligen undsätta Stockholm,² ett undsättningsförsök, vilket dock misslyckades på grund av den svensk-lybska blockadflottan. Tillfället att krossa Sören Norbys undsättningseskader utnyttjades emellertid inte, tydligen på grund av de lybska legosoldaternas ovillighet att ta upp strid.³

Läget i Stockholm blev nu kritiskt, såsom framgår av en rapport från de båda lybska sändebuden i Sverige, daterad den 1 januari 1523. De förklara däri, att brist rådde i staden på bröd och öl, att sjukdomar rasade och att man tvingats jaga bort några präster jämte ett antal kvinnor, uppgående till mer än hundra.⁴ Liknande uppgifter förekomma även i en skrivelse från Danzig till Lybeck från den 23 dec. 1522. Antalet av de bortjagade kvinnorna uppges där till omkring 300, och flyktingarna sägas ha haft den uppfattningen, att staden inom kort måste kapitulera.⁵ I en ny rapport till Lybeck den 11 febr. 1523 framhålls, att staden härjades av sjukdomar, isynnerhet skörbjugg.⁶ Samtidigt voro rykten i omlopp, vilka berättade, att garnisonen redan velat kapitulera, men att det omintetgjorts »durch eynen capteyn oder burger von Lubeck». Dessa rykten stammade från Livland.⁷

² Finlands medeltidsurkunder VIII: 6093, 6094. L. SJÖDIN, Kalmarunionens slutskede II sid. 473. Ifråga om Sören Norbys förläning L. SJÖDIN, ib. sid. 473.

³ L. SJÖDIN, Kalmarunionens slutskede II sid. 474 ff.

⁴ HR VIII: 190 (sid. 217). Jfr för övrigt C. F. CORIN, Kampen om Stockholm 1521-1523. SSEA 1928, isht sid. 158 ff.

⁵ HR VIII: 254.

⁶ HR VIII: 284, § 32.

⁷ HR VIII: 302. Danzig förmedlade dem den 21/2 1523 till stadens sändebud i Krakau.

Den 11 mars ansågo sig de lybska sändebuden i Sverige ha en särskilt viktig nyhet att inrapportera. De hade av ett par flyktingar fått veta, att Stockholmsgarnisonen med ed förbundet sig att försvara staden till den 1 maj. Sändebuden säga sig rapportera detta »guder wolmeninge» och eftersom de ansågo, att det inte borde döljas för rådet.⁸ I slutet av mars eller i början av april planerade även Kristian II kapitulation. Då lät han sannolikt sätta upp det förslag till kapitulationsvillkor, som bevarats.⁹ Den 29 mars avfärdade han de båda knekthövitsmännen Hans Krumbach och Enderlyn van Wyenn till hertig Fredrik i Holstein med order att genast återvända.¹⁰ Vad de hade för uppdrag, är okänt. Den 26 mars hade hertig Fredrik hyllats som Danmarks konung, vilket väl snarast utgör bakgrunden till deras holsteinska resa.¹¹ Den 13 april lämnade Kristian II Danmark utan att kapitulationsfrågan lösts. Kort därefter ha Hans Krumbach och Enderlyn van Wyenn begett sig till Lybeck, där de erbjudit sig att förmå Stockholmsgarnisonen till kapitulation. I Lybeck har man accepterat deras erbjudande. Enderlyn van Wyenn skickades till Stockholm, medan Hans Krumbach stannade som gisslan. Detta har skett strax före den 25 april, vilket datum Herman Iserhel meddelade Gustav Vasas ovannämnda uppgifter.¹² Förmodligen infunno sig de båda knekthövitsmännen lägligt för Lybeck, som behövde inblick i kapitulationsförhandlingarna och ett fast grepp om dem, isynnerhet som rådet efter rapporten den 11 mars väl räknade med att garnisonen var inställd på att kapitulera efter den 1 maj.

Enderlyn van Wyenns förhandlingar i Stockholm väckte Gustav Vasas ogillande. Han betraktade honom som konung Fredriks man. Detta framgår av ett svar, som Herman Iserhel

⁸ HR VIII: 333.

⁹ EKDAHL, a. a. II sid. 396 ff.

¹⁰ EKDAHL, a. a. IV sid. 1477.

¹¹ Jfr S. TUNBERG, a. a. sid. 29 f. Han kombinerar kapitulationsförslaget med deras resa och låter dem ha haft det med sig till Holstein.

¹² HR VIII: 391.

sänt till Gustav Vasa på ett nu förlorat brev från konungen.¹³ Iserhel ställer sig däri helt oförstående till att Enderlyn van Wyenn skulle ha arbetat för konung Fredrik. I Lybeck hade det enligt Iserhel aldrig varit tal om annat än kapitulation till Gustav Vasa. Vore Gustav Vasas uppfattning om honom riktig, hade lybeckarna enligt Iserhel hellre sett honom steglad. Han tillfogar: »de stat mach juw nycht enstan». Iserhels inte helt lyckade försök att avbörd Lybeck ansvaret för Enderlyn van Wyenns tvivelaktiga uppträdande i Stockholm framstår inte i bättre dager genom att han sett sig nödsakad att infoga ett tillägg i brevet, vari han manar Gustav Vasa att ej öppet åberopa, vad han skriver. När brevet skrevs, hade de lybska sändebuden dessutom redan tagit hand om kapitulationsförhandlingarna.

I Danmark har bevarats en arkivregistrant till ett nu förlorat originaldokument, vilket torde höra hemma i detta sammanhang. Anteckningen lyder: Schreyben, worin angeführt wird, dass die Militz in Schweden dem Könige Friederich in Dänemark Stockholm zu überantworten vorhabens gewesen, wenn die Lübecker es hätten verstatten wollen».¹⁴ Dokumentet har tydligen innehållit en förklaring av Stockholmsgarnisonen, innebärande dess beredvillighet att kapitulera till konung Fredrik, om lybeckarna hade velat gå med därpå. Detta dokument kan ju inte ha kommit till förrän efter Kristians flykt, och sannolikast förefaller, att det hör samman med Enderlyn van Wyenns verksamhet i Stockholm. Möjligt är, att det är samma dokument, Huitfeldt bygger på, när han säger garnisonen ha varit villig att kapitulera till lybeckarna, vilka den visste vara i förbund med hertig Fredrik. Sedan skulle lybeckarna för sin del åstadkommit en förlikning mellan Fredrik och Gustav Vasa. Enligt Huitfeldt ville dock varken Lybeck eller Gustav Vasa acceptera detta erbjudande.¹⁵

¹³ HR VIII: 430 (30/5 1523).

¹⁴ C. F. ALLEN, a. a. IV: 2 sid. 564 anm. 63.

¹⁵ HUITFELD, Danmarckis Rigis Krønike VIII sid. 63.

Av Magnus Haraldssons ovan behandlade brev framgick, att de lybska sändebuden vid Strängnäsriksdagen till några av riksråden fällt hotfulla yttranden, som fört med sig, att man i riksrådet fruktat en hemlig överenskommelse mellan Lybeck och den nye danske konungen om att införa honom eller hans son i riket. I ett sådant sammanhang skulle helt naturligt Stockholm kommit att spela en viktig roll. Det synes därför sannolikt, att Lybeck haft intresse av att Enderlyn van Wyenn vid sina förhandlingar med Stockholmsgarnisonen framstod som Fredriks representant, vilket han väl efter Kristians flykt i själva verket även var.

I sin dagboksrapport påstå de lybska sändebuden, att garnisonen inte visat något förtroende för Enderlyn van Wyenn och hans brev.¹⁶ Förmodligen ligger däri endast, att garnisonen inte velat acceptera honom som representant för Lybeck och konung Fredrik vid en eventuell kapitulation. Lybeck hade säkerligen inte heller sänt iväg Enderlyn van Wyenn med beräkningen, att han slutgiltigt skulle lösa kapitulationsfrågan, utan med syftet att han genom sin verksamhet i Stockholm skulle bereda marken för ett slutligt lybskt ingripande, då såväl det politiska läget som Stockholmsgarnisonens belägenhet nu krävde, att Lybeck snabbt löste den svenska frågan.

Tydligt är, att de lybska sändebuden vid Svartsjöförhandlingarna helt hade Stockholmsgarnisonens kapitulation i sina händer. Från Svartsjö begåvo de sig den 26 maj med Gustav Vasas vetande och samtycke – weten vund vulbort – till Stockholm för att förhandla med garnisonen om kapitulation. Men redan den 31 maj återvände de till Strängnäs för att vara närvarande vid riksdagen, och i sin dagboksrapport hänvisa de därvid till kapitulationsöverenskommelsens bestämmelser som resultat av sin resa.¹⁷ När de efter konungavalet uppnått sitt mål ifråga om privilegierna, begåvo de sig den 11 juni åter till Stock-

¹⁶ HH 26: 2 sid. 1.

¹⁷ HH 26: 2 sid. 1.

holm för avslutande förhandlingar och även ifråga om dessa hänvisa de till kapitulationsurkunden.¹⁸ Tydligt är, att Gustav Vasa redan i Svartsjö tvingats att acceptera villkoren.

Kapitulationsdokumentet är uppenbarligen också helt ett resultat av förhandlingar, som Gustav Vasa inte haft möjlighet att påverka. Staden befann sig i ett ytterst kritiskt läge, och endast extraordinära omständigheter kunna därför ha förmått konungen att gå med på villkor, som i den rådande situationen måste betraktas som alltför fördelaktiga för garnisonen. Samtliga knektar i konung Kristians tjänst, av vilken nationalitet de än voro, även svenskar, försäkrades jämte alla deras ägodelar fri och säker överfart till Lybeck eller Wismar. De skulle över skeppas på fartyg, utrustade av Gustav Vasa men även lastade med proviant ur slotts förrådet. Skeppen skulle ligga på Strömmen utanför bommen, där garnisonen skulle gå ombord, förande med sig sina standar («mit vpgerichtedenn venlynn»). Staden och slottet med all krigsmateriel skulle överlämnas till Gustav Vasa. Garnisonen skulle med ed förbinda sig att inte på två månader företa sig något fientligt mot Sverige och Lybeck samt deras bundsförvanter. Om någon av borgmästarna eller borgarna ville lämna staden, skulle han ha rätt därtill, varvid han även skulle förses med »en tärpenning». Alla tyska och danska köpsvenner, som följt Kristian II till Stockholm, skulle efter Gustav Vasas gottfinnande ha rätt att lämna staden. Urkunden inledes dessutom med bestämmelsen, att all den skada, som garnisonen under kriget hade vållat Sverige och Lybeck samt deras bundsförvanter helt och hållet skulle vara efterskänkt och glömd, vilket hade överenskommit på de lybska sändebuden Bernt Bomhouwers och Herman Plonnies förbön.¹⁹ Det måste ha varit ganska bittert för Gustav Vasa att gå med på alla dessa förmåner för en garnison, som han, om han vågat lita på Lybeck, helt skulle ha haft i sina händer.

¹⁸ HH 26: 2 sid. 14.

¹⁹ ST IV: 12 a.

Långt senare bemötte Gustav Vasa lybeckarnas uppfattning i privilegiefrågan. Därvid berörde han också, hur det gick till när Strängnäsprivilegierna bekräftades. Han säger,²⁰ att de utfärdades först efter det att lybeckarna låtit förstå, att de annars åter skulle övergå till fienderna, och han tillfogar, att privilegierna gavs dem, »ty lägenheeten begaff sigh på then tiidh icke annorledis».

Dessa Gustav Vasas yttranden ligga helt i linje med Magnus Haraldssons uppgifter i brevet till Hans Brask. Den hemliga överenskommelse, som rådsherrarna i juni 1523 fruktade existera mellan Lybeck och konung Fredrik, avseende att införa honom eller hans son i riket, har tydligen sin bakgrund i de lybska sändebudens hotfulla antydningar om att Lybeck skulle övergå till fienden, såvida man inte accepterade dess krav. En lybsk övergång till fienden skulle emellertid ha fört med sig ett återkallande av de lybska hjälpstyrkorna. Den andra hjälpexpeditionen var endast uttyrd till Sverige. Stockholmsgarnisonen skulle ha övergått till konung Fredrik och ha fått den undsättning den behövde. Befrielsekrigets resultat skulle på så sätt ha äventyrats. Genom konungavalet och privilegiebekräftelsen i Strängnäs 1523 sågo sig Gustav Vasa och riksråden tvungna att rädda befrielseverket på de villkor, som ställdes av Lybeck. De lybska sändebuden och rådsherrarna Bomhouwers och Plonnies triumf var fullständig, »ty lägenheeten begaff sigh på then tiidh icke annorledis».

Självt har Gustav Vasa om privilegiebekräftelsen senare även yttrat: »die privilegia seindt denen vonn Lubeck inn aller mahssen wie sie es begehret und selbst inn schrifftten gesetzt und gestellet, und seindt also neben unns von den reychs rethen,

²⁰ Germanica DV, RA. Handlingar angående Sveriges förbindelser med Lübeck under Gustav I (1550 enligt på akten skriven blyertsanteckning) – »I samme tijdh hafwe the Lübiske förfordret preuilegierne, huilcke effter the sigh förnomme lathe ellies hade welet slaget sigh igen til fienderne, wardt them sådanne preuilegier gifne oahnseendes att the wore myckit Riket beswärlighe, ty lägenheeten begaff sigh på then tijdh icke annorledis».

so doch der sprachen unkundig gewesenn, vorsiegelt».²¹ Ser man bort från att Gustav Vasa förmodligen överdrivit riksrådets okunnighet i tyska språket, några av dem behärskade säkerligen tyskan, så är hans uppfattning i huvudsak riktig. Sändebudsberättelsen betonar, att man vid diskussionerna den 9 och 10 juni på lybsk sida varit obeveklig ifråga om det privilegieförslag, som överlämnades den 3 juni.²² På eftermiddagen den 10 juni renskrevs privilegieurkunden på pergament »durch Lambertum, denn lub. substituten», d. v. s. sekreteraren.²³

Av den ovan anförda danska registranten liksom av Reimar Kochs krönika²⁴ synes framgå, att Stockholms garnison varit ovillig att kapitulera till Gustav Vasa. Enligt Magnus Haraldssons brev hade Gustav Vasa på garnisonens egen begäran beslutit att bevilja den den nåden, att kapitulationshandlingen skulle bekräftas även med riksrådets sigill.²⁵ Så skedde också den 16 juni.²⁶ Liknande tycks förhållandet ha varit med privilegiebrevets bekräftande. Magnus Haraldsson säger nämligen i sitt brev till Hans Brask, att de lybska sändebuden inte endast tvungo riksråden att samtycka till privilegierna utan även att bekräfta dem med sina sigill. Brasks »kansler», Hans Spegelberg, förebar därvid »difficultatem extremam», men Magnus Haraldsson övertalade honom att bekräfta.²⁷

²¹ GR XXIV sid. 311.

²² HH 26: 2 sid. 10 f.

²³ HH 26: 2 sid. 13. Privilegiebrevet blev dock inte färdigbeseglat förrän den 23 juni, då det överlämnades. HH 26: 2 sid. 15. Förmodligen drog man på svensk sida ut på tiden med beseglingen i väntan på att Stockholms överlämnande först skulle vara ett faktum.

²⁴ C. F. ALLEN, a. a. IV: 2 sid. 564 anm. 3. Reimar Kochs krönika är tyvärr inte tillgänglig på KB i Köpenhamn.

²⁵ HSH XVII sid. 132 f. »Ceterum quia daci in Holmensi ciuitate obsidionis longe cintura (HSH har felaktigt »cincturna») fatigati desiderarant a d: nostro electo rege gratiam quam ipsi ciuitatem relicturis fauere decreuerit consiliarorum regni sigillis roborarj».

²⁶ ST IV: 12 a.

²⁷ HSH XVII sid. 133.

Gustav Vasa kan inte ha köpt sig de lybska rådsherrarnas godkännande av konungavalet genom att lova utfärda privilegiebrevet och inte heller genom att »göra medgivanden åt skilda håll», såsom hävdats i ett modernt arbete.²⁸ Däremot torde det, såsom Gottfrid Carlsson framhåller,²⁹ ligga mera sanning, än man gärna vill tro »i lübeckarnas under den följande tiden så ofta i förbråelsens form gjorda erinran, att Gustav Vasa just av dem gjorts till Sveriges monark». Tunbergs åsikt, att Lybecks politik under 1523 inte direkt skulle ha syftat till Gustav Vasas konungaval, är inte hållbar.

Det har sitt intresse att i detta sammanhang återvända till sändebudens dagboksrapport för söndagen den 7 juni, d. v. s. dagen efter konungavalet. På morgonen den dagen hade de lybska sändebuden begivit sig till domkyrkan i Strängnäs för att delta i den högtidliga gudstjänst, varmed valceremonien från föregående dag skulle avslutas. Här blevo de emellertid vid 8-tiden på morgonen hämtade av riksråden Berend von Melen och Knut Andersson, som framburo riksrådets begäran, att sändebuden ville vara med om den utvalde konungens införande – sick to inforinge erwelten ko. w. gutwillich toertogen. Så snart de anlant till den plats, där processionen samlades, satte sig denna i rörelse. Framför konungen gick »den tyska och svenska adeln», därpå följde konungen, »der stadt Lubeck tho erenn» omgiven av de båda lybska sändebuden, och slutligen hela riksrådet. Under gudstjänsten hade konungen sin plats i koret och de lybska sändebuden till höger om honom, medan riksrådet satt till vänster. Efter högtidligheten i kyrkan höll konungen burspråk med invånarna och bönderna, varvid han skall ha starkt betonat Lybecks välgärningar mot och betydelse för riket, för vilket man alltid skulle hysa tacksamhet mot staden. Detta utlöste högljudda bekräftelser från mängden,

²⁸ K. KUMLIEN, a. a. VHAAH: 86 sid. 414.

²⁹ Sv. T. 1921 sid. 479.

som ropade, att man aldrig skulle överge Lybeck utan »leva och dö» med staden.³⁰

Den svenska artigheten och tacksamheten mot sändebuden och Lybeck får här något överdrivna dimensioner. Sändebudens roll vid konungavalet har i rapporten inskränkts till att de gjort slut på Gustav Vasas tveksamhet, när han för att få råd vände sig till dem. De förklarade därvid, att valet utan tvivel vore av Gud förutbestämt – »vann Gade vthuorszeenn», samt att om han avslog att mottaga det samt riket och det allmänna bästa därigenom vållades skada, han vore pliktig att stå till svars därför.³¹ Här möta vi således genljud av de hotfulla antydningar, som enligt Magnus Haraldsson spelat så stor roll för rådets ställningstagande, fast inplacerade i ett sammanhang, där de ingalunda hörde hemma, men där de möjligen upprepats i en ansvarskrävande gudoms namn.

Konungavalet i Strängnäs den 6 juni 1523 var en triumf för de båda lybska sändebuden. I sin dagboksrapport ha de utförligt uppehållit sig vid sina framgångar. Rapporten är präglad av medveten stolthet, när sändebuden redogöra för hur de hävdat Lybecks intressen vid sina offentliga framträdanden i samband med konungavalet, privilegiefrågans lösning och Stockholmsgarnisonens kapitulation. Genomgående äro de i denna del av sin rapport inriktade på att framhålla, hur de utan att göra några väsentliga eftergifter utträttat allt, vad man uppdragit åt dem. Däremot förtiga de, hur de arbetat bakom kulisserna, något som framgår av Magnus Haraldssons brev till Hans Brask. Då sändebuden på begäran av det svenska riksrådet dagen efter konungavalet formligen införde den utvalde konungen i Strängnäs domkyrka vid den till valet anknutna kyrkliga högtidligheten, kan det uppfattas som ett erkännande av deras och Lybecks avgörande betydelse för den föregående dagens konungaval.

Hugo Yrwing

³⁰ HH 26: 2 sid. 9.

³¹ HH 26: 2 sid. 8 f.